

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟูในพื้นที่ชุมชนบางน้อย เป็นการศึกษาเพื่ออรรถกถาเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าของชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์บทบาท และศักยภาพในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน จึงได้มีการนำแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ ตลอดจนเป็นแนวทางในการเสนอแนะที่เหมาะสมต่อพื้นที่ศึกษา ดังมีแนว ความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1) แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน
- 2) แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน
- 3) แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์
- 4) แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู
- 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน

2.1.1 ความหมายของชุมชน

ชุมชน หมายถึง หน่วยทางสังคมและกายภาพ อันได้แก่ ละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง มหานคร George Hillary¹ ได้พยายามหาความหมายร่วมจากคำจำกัดความของชุมชนที่มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย โดยสรุปหาลักษณะความหมายต่าง ๆ ได้ว่าชุมชนประกอบไปด้วยหลักสำคัญดังนี้ อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ (Geographical area-territorial) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction-Sociological) และมีความรู้สึกผูกพันร่วมกัน (commonties-psycho cultural)

อย่างไรก็ตาม มีผู้โต้แย้งวิธีการสรุปการคำจำกัดความในแบบของ Hillery ว่าไม่อาจหาคำจำกัดความตายตัวมาอธิบายลักษณะของชุมชนทุกชุมชน เพราะแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันออกไป หากพยายามจะหาลักษณะร่วมแล้ว ธาตุแท้ของชุมชนบางชุมชนจะขาดหายไป จากคำจำกัดความอันเป็นคำกลาง ๆ นั้น

---

¹ George A. Hillery Jr. , Definitions of Community Area of Agreement. , In Rural Sociology ,1955.

ในขณะที่ Poplin² ได้กล่าวถึงชุมชนใน 3 สถานะ คือ หน่วยของถิ่นที่อยู่ (territorial unit) หน่วยของการจัดองค์กรทางสังคม (Social organization unit) หน่วยทางจิตใจ และวัฒนธรรม (Psycho-cultural unit)

แนวคิดของ Hillery และ Poplin ได้เป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ชุมชนของนักสังคมวิทยาในรุ่นต่อมา และที่นี้จะนำเสนอเกี่ยวกับการมองชุมชนในฐานะทั้ง 3 ประการ คือ

1. ชุมชนในฐานะหน่วยทางภูมิศาสตร์ (Community as a territorial unit) การพิจารณาชุมชนในมิตินี้มีความสำคัญ คือ ทำให้ชุมชนมีลักษณะเป็นรูปธรรม มีหลักแหล่งที่ตั้งแน่นอนและสมาชิกสามารถระบุที่อยู่ของตนได้

2. อาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อชุมชน จะเห็นได้ว่าในหลายกรณีสภาพทางภูมิศาสตร์จะเป็นตัวกำหนดสถานที่ตั้งและศักยภาพในการเจริญเติบโตของชุมชน กล่าวคือ ชุมชนมักเกิดขึ้นในบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ หรือที่ซึ่งมีการคมนาคมสะดวกเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

3. ชุมชนมีอิทธิพลต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ แม้ว่าตัวแปรเกี่ยวกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์จะมีอิทธิพลต่อสถานที่ตั้ง และพลวัตการเจริญเติบโตของชุมชน (Growth dynamic of Community) แต่การปรับตัวของคนต่ออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ของชุมชนก็ขึ้นอยู่ กับวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาด้วย

The Local Government Management Board³ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนซึ่งประกอบด้วย คุณสมบัติของบุคคล (เช่น อายุ เพศ ชาติพันธุ์ เครือญาติ) ความเชื่อ (ศาสนา วัฒนธรรม หรือ การเมืองการปกครอง) สภาพเศรษฐกิจ (อาชีพ หรือ การจ้างงาน รายได้ การครอบครองที่อยู่อาศัย) ความชำนาญ (ประสบการณ์การเรียนรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน) ความสัมพันธ์ในท้องถิ่น และสถานที่ (ความผูกพันในละแวกบ้าน หมู่บ้าน เมือง หรือประเทศ)

จิตติ มงคลชัยอรัญญา⁴ กล่าวถึงชุมชนโดยสรุปว่า “ประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมืองระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

² Dennis E. Poplin. *Communities : A Survey of Theories and Method of Research*. New York : The Macmillan Company, 1972.

³ Peter Roberts & Hugh Sykes , *Urban Regeneration a handbook* , British Urban Regeneration Association , 2000 , pp.13-22.

⁴ จิตติ มงคลชัยอรัญญา , *การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา* , เอกสารประกอบการเรียนภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมและศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

ด้านต่างๆ ซึ่งระบบ เหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ในกรณีของภาคกลาง “ชุมชน”⁵ หมายถึง กลุ่มหมู่บ้านหรือคุ้มบ้านที่อยู่ในทุ่งเดียวกันหรือ ลุ่มน้ำเดียวกัน หรือในทางจิตวิญญาณ มีความเชื่อหรือนับถือศาสนาเดียวกัน หรือนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เดียวกัน และบางกรณีหมายรวมไปถึง “บ้านเมือง” โดยรวมก็ได้ความหมายและขอบเขตของ “ชุมชน” ดังกล่าวนี้เป็นคนละเรื่องกับชุมชนในกรอบพื้นที่การปกครองของทางราชการ ที่ถือเอาเส้นแบ่งอาณาเขตตามสภาพภูมิศาสตร์เป็นเกณฑ์

2.1.2 ภูมิปัญญาไทย

เอกวิทย์ ณ ถลาง⁶ ได้อธิบายภูมิปัญญาไทยว่า เป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนที่เรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มิได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศ แต่มีส่วนแลกเปลี่ยน เลือกรับ และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา

2.1.2.1 ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และชุมชน

ปัจจัยหลักของชีวิตคนไทยแต่เดิมนั้นคือ แม่น้ำลำคลอง⁷ การเติบโตของชุมชนในแต่ละถิ่นจะเริ่มต้นจากแม่น้ำลำคลอง ต้องใช้น้ำในการดำรงชีวิตประจำวัน การทำมาหากิน ตลอดจนใช้เป็นเส้นทางคมนาคม คำว่า “บาง” นั้น มีไว้ใช้เรียกคลองที่มีหมู่บ้านอยู่ ในอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงชุมชนที่ตั้งอยู่ริมน้ำนั่นเอง สิ่งนี้ย่อมอธิบายได้ดีว่า เหตุใดบ้านเราจึงมีคำว่า “บาง” เต็มไปหมด แม้ปัจจุบันนี้บางแห่งจะไม่เหลือเค้าโครงของความหมายอันแท้จริงอยู่เลยก็ตาม

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน และชุมชนของคนในภาคกลาง เป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติประการหนึ่ง และตามครรลองประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของ

⁵ เอกวิทย์ ณ ถลาง , ภูมิปัญญาภาคกลาง : ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย , 2544 หน้า 61-64.

⁶ เอกวิทย์ ณ ถลาง , เรื่องเดียวกัน , หน้าเดียวกัน

⁷ คณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี , น้ำกับชีวิตไทย , สำนักนายกรัฐมนตรี , 2539 , หน้า 31

สังคมไทยอีกประการหนึ่ง เพราะทั้งสองเหตุปัจจัยนี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวของมนุษย์เป็นอันมาก การตั้งถิ่นฐานตามลักษณะภูมิประเทศแห่งที่ราบลุ่มน้ำ ในมิติประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและชุมชนของคนในภาคกลางนั้น ถือเป็นพัฒนาการของการปรับตัว เพื่อการดำรงของกลุ่มชนหลายเผ่าพันธุ์ ท่ามกลางองค์ประกอบพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อมและกระแสผลักดันจากภายนอกพร้อมกัน จนมีทั้งความหลากหลายและคล้ายคลึงในนามของ "ชาวสยาม" หรือ "ชาวไทย" ในปัจจุบัน ทั้งนี้ทั้งนั้นเกิดจากวิถีชีวิตอันปมเพาะขึ้นจากการสังเกตสังการธรรมชาติรอบตัวที่วานั้น มิใช่หยุดนิ่งตายตัว หากมีการพลิกผันให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่มาถึงท้องถิ่นด้วย

โดยสภาพภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำภาคกลาง เมืองหรือชุมชนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำลำคลองที่เป็นเส้นทางคมนาคม ในสมัยโบราณ เมืองต่างๆ แห่งลุ่มน้ำภาคกลางจะเอาแม่น้ำหรือลำน้ำธรรมชาติเป็นคูเมืองเพื่อเป็นแนวป้องกันข้าศึกศัตรู เมื่อขุดคูเมืองขึ้น ก็เอาดินที่ขุดมาถมที่ในเมืองให้สูงพิน้ำ ในขณะที่เดียวกันก็อาศัยคูเมืองเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำเชื่อมต่อกับแม่น้ำลำคลองที่มีตามธรรมชาติ และได้อาศัยน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและระบายสิ่งโสโครกไปด้วย การจัดการดังกล่าวนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม ให้ความเห็นว่า "ไม่จำเป็นต้องไปลอกแบบใครมา แต่เป็นพัฒนาการ หรือเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของมนุษย์ในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นไม่เหมือนใคร..." การตั้งบ้านเรือนแหล่งท่ามาหากินภายในชุมชนเมืองดังกล่าว ได้อาศัยลำน้ำหลัก กล่าวคือ ประชาชนจะสร้างบ้านเรือนตามชายน้ำเป็นแนวยาวไปตามลำน้ำทั้งสองฝั่งในลักษณะ "สะเทินน้ำสะเทินบก" คือมีเรือนจำนวนมากตั้งอยู่ในน้ำหน้าตลิ่งเป็นแถวแรกแล้วต่อด้วยกลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่บนตลิ่งหรือหลังตลิ่งขึ้นไปอีกหนึ่งหรือสองแถว สุดแต่อายุและความแออัดของชุมชน แต่ในฤดูฝนอันเป็นเวลาที้น้ำนองตลิ่ง บ้านเรือนทั้งที่อยู่ในน้ำ และอยู่บนตลิ่งจะมีสภาพเหมือนกัน คือถูกน้ำท่วมทั้งสิ้น ลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สะเทินน้ำสะเทินบกเช่นนี้ นับเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยอาศัยภูมิปัญญาที่ฉลาด

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชาวแม่กลอง^๖ จะเป็นการตั้งถิ่นฐานไปตามริมน้ำ ทั้งตามแม่น้ำแม่กลอง ตามคลองใหญ่และคลองเล็กต่างๆ ในขณะที่การทำสวนแบบยกร่องเป็นชนิด ขุดลำประโดง และควบคุมน้ำจืด น้ำกร่อย เพื่อไม่ให้เป็นอันตรายแก่ต้นไม้ นั้น เป็นทั้งภูมิปัญญาที่สำคัญและเป็นทั้งการแสวงหาพันธุ์ผลไม้ นานาชนิดจากถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะจากพื้นที่ทะเลเข้ามาปลูก (เป็นรูปแบบและลักษณะการทำสวนของผู้คนในมณฑลทลวงตั้ง กวางสี ทางตอนใต้

^๖ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาชีวิตสาธารณะ ท้องถิ่นน้ำอยู่ จังหวัดสมุทรสงคราม : ศูนย์ความเคลื่อนไหวแม่กลอง...บ้านเรา , ร่วมกันรู้แผ่นดิน แม่กลอง...ที่เป็นมา , 2549 , หน้า 25.

ของจีน) ให้เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อสภาพธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งชนิดสวนของชาวแม่กลองก็เช่นกัน

2.1.2.2 ภูมิปัญญาในการจัดการระบบน้ำเพื่อการเกษตร

วัฒนธรรมน้ำในที่ลุ่ม⁹ มนุษย์ได้บทเรียนจากเขื่อนและฝายน้ำที่ธรรมชาติสร้างขึ้นเอง หลังจากนั้นไม่นานมนุษย์ก็เริ่มลอกเลียนแบบจากธรรมชาติเพื่อกักกั้นน้ำไว้ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่วนในแถบชายฝั่งทะเลในบริเวณลุ่มแม่น้ำและที่ราบต่ำในเอเชียอาคเนย์นั้นน้ำจะค่อยๆ ไหลหลากลงไปสู่ทะเล น้ำจืดจึงมีค้างอยู่ทั่วไปเพราะมิได้ไหลผ่านหายไปอย่างรวดเร็วดังเช่นในบริเวณภูเขาซึ่งมีความเอียงลาดสูง เมื่อเป็นเช่นนี้การกักเก็บน้ำจึงไม่จำเป็น มนุษย์ในแถบนี้จึงไม่จำเป็นต้องควบคุมการใช้น้ำ แต่กลับอาศัยอยู่กับน้ำที่ไหลผ่านไปมาอย่างง่าย

ลักษณะที่สำคัญของระบบการเกษตรกรรมบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ¹⁰ นอกเหนือจากการทำนาคือ การทำสวน ระบบการทำสวนในบริเวณนี้มักมีการขุดคูหรือร่อง ตัดกันไปตามขนาดกว้างพอคนข้ามได้ จุดประสงค์เพื่อยกระดับดินให้สูงขึ้น ป้องกันมิให้น้ำท่วมบ่อยเกินไป การยกร่องดังกล่าวจะขนานกันหลายร่องแล้วเว้นที่ไว้รอบๆ ร่องนั้น ทำทางระบายน้ำเข้าออกในร่อง ถ้าน้ำมากก็เปิดปากทาง พื้นที่ที่เว้นไว้รอบสวนนี้ คือ คันกั้นน้ำ มิให้น้ำท่วมต้นไม้ตนเองสวนที่ยกร่องและมีคันดินรอบได้แปลงหนึ่งๆ เรียกว่า สวนหนึ่งชนิด การยกร่องสวนถือเป็นการจัดการระบบชลประทานในระดับชาวบ้าน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่เอื้อต่อการเพาะปลูก โดยเฉพาะการแก้ปัญหาที่ท่วมขัง ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่า มีการพัฒนาอาชีพการทำสวนอย่างเป็นการเฉพาะ โดยลักษณะของการทำสวนยกร่องในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำดังกล่าว เห็นได้ชัดเจนในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่กลอง ดังปรากฏการกล่าวถึงว่า ชาวสยามแต่โบราณมีการแบ่งเขตสวนตามพื้นที่ตั้งอย่างกว้างๆ เป็น "สวนใน" และ "สวนนอก" โดยสวนในหมายถึง สวนที่ปรากฏอยู่ตามลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่เมืองนนทบุรี บางกอกลงไปจนถึงเมืองพระประแดง สมุทรปราการ ส่วนสวนนอก หมายถึงสวนที่ถัดจากสวนในออกไปตามหัวเมืองทางทิศตะวันตกผ่านแม่น้ำท่าจีนไปจนถึงเมืองแม่กลอง

องค์ความรู้ในเรื่องน้ำนี้ก็คือ ภูมิปัญญาของบรรพชนชาวเมืองแม่กลอง¹¹ ที่เรียกว่าเป็น "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" หรือ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" เป็นความรู้จากการสังเกตการณ์

⁹ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย, สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539, หน้า 123

¹⁰ สุนทรী อาสะไวย์, พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของธนบุรีในฐานะส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา, วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ 20 ฉบับที่ 3, หน้า 108.

¹¹ สุรจิต ชิรเวทย์, คนแม่กลอง, นวนิยายชุดจังหวัดสมุทรสงคราม, 2547, หน้า 35-72.

สะสมบ่มเพาะมานานับร้อยปี มีความละเอียดประณีตเป็นความรู้ที่กินเข้าไปได้ ใช้ประกอบอาชีพได้ เป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรม เป็นทุนของชุมชน เป็นทุนของท้องถิ่นและประเทศชาติของเรา เป็นความรู้ที่หล่อเลี้ยงชุมชนท้องถิ่น และประเทศชาติให้เข้มแข็งสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติ หากคนแม่กลองคิดจะรักษาบ้านเมืองที่เต็มไปด้วยคุณคลองลำน้ำนี้ไว้ให้ได้ ก่อนอื่นคนแม่กลองก็ต้องศึกษาทำความเข้าใจในวิถีคิด และแบบแผนภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ คนแม่กลองจะต้องตระหนักในคุณค่าและความฉลาดของบรรพบุรุษอย่างลึกซึ้ง คนแม่กลองและลูกหลานคนแม่กลองทุกคนจะต้องเข้าใจถึงภูมิปัญญาและองค์ความรู้นี้ จึงจะสามารถนำความรู้จากอดีตมาใช้แก้ไขปัญหาของปัจจุบันได้ เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงรากเหง้าของแบบแผนการทำมาหากิน การกินอยู่ ขนบประเพณีของเมืองแม่กลอง ก็ต้องเข้าใจเรื่องข้อดีและข้อจำกัดของสภาพธรรมชาติในเรื่องน้ำเสียก่อน จึงจะเข้าใจวิถีคิดของบรรพชน ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นของเมืองแม่กลองนั้นผูกพันกับ "ระบบนิเวศสามน้ำ" อันเป็นระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์ยิ่งกว่าระบบนิเวศใดๆ ที่มีแบบแผนการจัดสรรน้ำดังนี้

1) เขตน้ำจืด ทางตอนบน บริเวณแถบอำเภอบางคนที่เป็นเขตน้ำจืด บรรพชนชาวแม่กลองทำสวนผลไม้ ทำสวนเตียน (สวนเตียน หมายถึง สวนไม้ล้มลุก) เพราะ น้ำจืดคือ น้ำขึ้น-ลงเป็นน้ำจืดเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ต้องขุดลอกลำประโดง เพื่อเพิ่มเนื้อที่สำหรับแม่น้ำออกไป ถ้าเป็นสวนเตียนก็ต้องทำคันล้อมสวนไว้เพื่อ "สูบน้ำ" ในฤดูน้ำเหนือหลากด้วย

2) เขตน้ำกร่อย แถบอำเภออัมพวา และอำเภอเมืองตอนบน บรรพชนชาวแม่กลองทำสวนมะพร้าวผลและมะพร้าวตาลทางตอนกลางเพราะน้ำจืดจืดลึกเค็ม มะพร้าวตาลจึงตกน้ำตาลได้ดี และสวนมะพร้าวทางตอนกลางและตอนล่างจะไม่ต้องคันล้อมกันน้ำท่วมเพราะน้ำเหนือท่วมสวนนี้ไม่นาน

3) เขตน้ำเค็ม ทางอำเภอเมืองตอนกลางและตอนล่าง ทำนาเกลือ ทำป่าโกงกางเผาถ่าน ทำนาทุ่งและทำประมงทะเล

นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวไทย อันเกิดจากการไหลออกสู่ทะเลของแม่น้ำของแม่น้ำสายสำคัญถึง 5 สาย ปากแม่น้ำทุกสายจะมีสันดอนเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากน้ำจืดและน้ำเค็มไหลมาปะทะกัน ภาวะดังกล่าวจึงก่อเกิดให้เป็นระบบนิเวศสามน้ำ อันเป็นระบบนิเวศที่มีความสมบูรณ์ และมีความหลายหลายทางชีวภาพ

2.1.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

สัณฐานของการตั้งถิ่นฐานมิได้มีความหมายในตัวเอง หากแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเป็นหลัก การที่หมู่บ้านรวมตัวกันเป็นกระจุกอย่างหนาแน่นนอกจากจะเป็นประเพณีแล้วยัง

ซึ่งบอกถึงปัจจัยทางด้านความปลอดภัยร่วมกัน ส่วนหมู่บ้านที่กระจัดกระจาย บอกให้ทราบถึงความอุดมสมบูรณ์ของที่ทำกินในที่ราบ ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ตามแนวเส้นทางคมนาคม นั้น มักจะเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างเน้นไปในทางด้านบริการเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับการเกษตร เป็นต้น ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานนั้น ได้มีนักภูมิศาสตร์อธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

Glenn T. Trewartha ¹² ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานไว้ 3 ประการ คือ

1) ปัจจัยที่เกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ (Natural Factors) ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แหล่งน้ำ เป็นต้น

2) ปัจจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม (Cultural Factors) ได้แก่ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทัศนคติ เป็นต้น

3) ปัจจัยที่เกี่ยวกับประชากร (Demographic Factors) ได้แก่ ความแตกต่างของประชากรเกี่ยวกับการเกิด การตาย การย้ายถิ่น เป็นต้น

ส่วนปัจจัย และเงื่อนไขของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมนั้น อธิบายได้ถึงลำดับการเปลี่ยนแปลงที่มีมานั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและปัจจัยเพื่อใช้ในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานดังนี้ ¹³

1) สถานะของลำน้ำ สถานะและบทบาทของลำน้ำนั้นๆ มีผลต่อปัจจัยการตั้งถิ่นฐาน และการก่อตัวเป็นชุมชนโดยเฉพาะลำน้ำที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการสัญจรและใช้งานด้านการอุปโภค บริโภคอื่นๆ สูง เช่น คลองรองที่เชื่อมต่อกับลำน้ำสายอื่นได้

2) ตำแหน่งที่ตั้ง ซึ่งเป็นที่ชัยภูมิหลัก และมีศักยภาพในการเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ได้มากกว่า เช่น บริเวณปากคลองสายหลักและสายรอง

3) ลักษณะพื้นที่ตั้ง มีผลโดยตรงต่อความเหมาะสมในการก่อสร้าง และการดำรงชีวิตของผู้อยู่อาศัยเช่น พื้นที่ดอนหรือลุ่ม พื้นที่ค้ำน้ำหรือท้องน้ำ

4) ยุคสมัยของวัด วัดเป็นตัวบ่งบอกความเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อ และผลพลอยได้จากความเชื่อของชุมชนนั้นๆ ยุคสมัยที่ก่อสร้างยิ่งเก่าแก่ โดยเฉพาะจำกัดอยู่ภายในช่วงสมัยอยุธยาถึงบ่งบอกถึงความสำคัญ และประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้นๆ

5) ชุมชนบริเวณวัด เป็นตัวชี้หลักที่แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องและความยาวนานของการตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งเป็นตัวชี้หลักที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่นั้น

¹⁰ Glenn T. Trewartha. *Geography of Population World Pattern*. New York : John Wiley & Sons ,1969 ,pp.77

¹³ เทิดศักดิ์ เศรษฐกิจจร , งานศึกษาการเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของการพัฒนาสภาพสังคม ชุมชนริมน้ำบริเวณเครือข่ายลำน้ำคลองบางกอกน้อย , ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2542 , หน้า 29

2.1.4 องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ แหล่งการตั้งถิ่นฐานเดิมส่วนใหญ่จะอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวสวนโดยเฉพาะ ซึ่งมีลักษณะทางชุมชน และองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ ดังนี้

2.1.4.1 ลักษณะทางชุมชน¹⁴

1) ชุมชนริมน้ำ เป็นลักษณะชุมชนที่มีการสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำคูคลองสายหลักต่างๆ สามารถจำแนกได้เป็น

(1.1) ชุมชนเมือง / ย่านการค้า มักจะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณปากคลองสายหลักต่างๆ ที่เชื่อมกับแม่น้ำอันเป็นศูนย์กลางการค้าขาย

(1.2) ชุมชนชาวสวน คือ ชาวสวนที่มักตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ส่วนด้านในเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

2) ชุมชนที่ไม่ได้อยู่ริมน้ำ เช่น

(1.1) ชุมชนเมือง / ย่านการค้า คือ บริเวณการตั้งถิ่นฐานที่มักอิงกับแนวถนน หรือการคมนาคมทางบก มีความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือน เป็นศูนย์กลางชุมชน มีสถานที่ราชการ โรงเรียน และอื่นๆ

(1.2) ชุมชนชาวสวน หมายถึง อาคารบ้านเรือนของชาวสวนที่มักตั้งอยู่ในพื้นที่สวน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ทั่วไป

2.1.4.2 องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ¹⁵

1) วัด สถานที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของผู้คนที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ บ่งบอกได้ถึงจุดเริ่มต้นแห่งการก่อกำเนิดชุมชนริมน้ำในบริเวณคลอง

2) ท่าเรือร่วม บ้านริมคลองส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ขึ้นลงเรือประจำบ้านอยู่ แต่กรณีที่บ้านอยู่เข้าไปในคลองสายรองหรือคลองสวน ซึ่งเรือหางยาวหลักไม่วิ่งผ่าน ก็ต้องอาศัยเรือแท็กซี่ในบริเวณเพื่อมาส่งที่ท่าเรือร่วมดังกล่าว นอกเหนือไปจากท่าเรือร่วมหน้าวัดแล้ว บริเวณที่เป็นท่าเรือร่วมนั้นถูกกำหนดโดยตำแหน่งซึ่งอยู่ในจุดที่เป็นศูนย์รวม ก็จะอาศัยหน้าทอน้ำ

¹⁴ โครงการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม , แผนที่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม จังหวัดสมุทรสงคราม Cultural Environment Atlas of Samut Songkhram , สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม , 2548 , หน้า 10.

¹⁵ เท็ดศักดิ์ เตชะกิจจวร , การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง กรณีศึกษาบริเวณตลาดน้ำบางคูเวียง , สารศาสตร์สถาปัตยกรรม , 2542 , หน้า 239-252.

ของบ้านที่ตั้งอยู่บริเวณดังกล่าวติดตั้งห่างคอนกรีต หรือทำเรือร่วมของกลุ่มชาวบ้านซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน มีการทำสะพานไม้ เชื่อมขานบ้านที่อยู่ลึกเข้าไปเพื่อมาติดต่อกับท่าเรือร่วมดังกล่าว

3) *ตลิ่งหรือเขื่อน* องค์ประกอบหลักซึ่งเป็นตัวกำหนดแนวเขตของลำน้ำตามธรรมชาตินี้ เดิมทีเป็นเพียงตลิ่งดินที่ก่อตัวขึ้นเอง จากการขึ้นลงของน้ำหรือการขุดดินถมสูงโดยชาวบ้านในบริเวณ

2.1.4.3 รูปแบบของโครงสร้างเครือข่ายลำน้ำ¹⁶

หน่วยของลำน้ำโดยรวม โครงสร้างเครือข่ายลำน้ำมีรูปแบบแตกสาขาในลักษณะที่เรียกว่า Creek อันเป็นลักษณะเฉพาะที่พบเห็นได้ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ จากลักษณะที่แตกแขนงออกนี้ สามารถแยกหน่วยของลำน้ำจากขนาดกายภาพ ประเภทและจำนวนเรือสัญจรการใช้ประโยชน์ ดังนี้

1) *คลองสายหลัก* : ถือได้ว่าเป็นหน่วยของลำน้ำซึ่งแตกแขนงออกจากแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุด เป็นเส้นทางสายหลักของเรือโดยสารและมีปริมาณเรือสัญจรมากที่สุดในเครือข่าย การใช้ประโยชน์เพื่อสนับสนุนการดำรงชีวิตโดยเฉพาะ เช่น อาบ ซักผ้า ล้างภาชนะ ฯลฯ

2) *คลองสายรอง* : เป็นลำน้ำที่เชื่อมต่อระหว่างคลองสายหลักด้วยกัน มีความกว้างและระดับน้ำลึกลดทอนลง ประเภทของเรือสัญจรจะเป็นเรือที่มีขนาดเล็กกว่า การใช้ประโยชน์นอกจากเพื่อการดำรงชีวิตแล้วยังเป็นคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตร

3) *คลองสวน* : เป็นลำน้ำกิ่งปลายตันต่อเชื่อมหลายๆ ทอดระหว่างคลองสายหลัก - รองเป็นลำน้ำเพื่อเชื่อมต่อสำหรับผู้อยู่อาศัยในสวนกับคลอง เพื่อขนถ่ายผลผลิตจากในสวน นอกเหนือจากเพื่อการเกษตร การสัญจรภายในมีความเป็นส่วนตัวสูง การขึ้นลงของน้ำมีอิทธิพลต่อระดับน้ำเพื่อการสัญจรมาก

4) *ลำประโดง* : ลำน้ำปลายตันหน่วยสุดท้ายในการส่งน้ำผ่านเพื่อการเกษตรในเครือข่ายลำน้ำทั้งหมด บางแห่งมีการถมปากลำประโดงฝั่งท่ส่งน้ำเพื่อการควบคุมระดับน้ำในสวน

5) *ร่องสวน* : พื้นที่เก็บน้ำเพื่อการเกษตรด้านสุดท้ายภายในสวน

¹⁶ เกิดศักดิ์ เศษะกิจจจร , เรื่องเดียวกัน , หน้าเดียวกัน

2.1.4.4 รูปแบบของที่อยู่อาศัยริมน้ำ¹⁷

จากความจำเป็นในการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ ภายใต้สภาพแวดล้อมดังกล่าว ทำให้ผู้คนต้องทำการพัฒนารูปแบบของที่อยู่อาศัยให้กลมกลืนและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่งพอสรุปและแยกประเภทของที่อยู่อาศัยริมน้ำ ได้คร่าวๆ ดังนี้

1) **ที่อยู่อาศัยริมน้ำบนแพ** สามารถแยกตามประเภทของโครงสร้างได้เป็นเรือนไทยเครื่องผูก เรือนไทยเครื่องลับ หรือตามประเภทของการใช้งาน เช่น ที่อยู่อาศัยร้านค้า สามารถเคลื่อนย้ายเปลี่ยนที่ตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ

2) **ที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเรือ** เป็นรูปแบบที่เคยพบเห็นได้ทั่วไป ในกรณีของผู้อยู่อาศัยในเรือของจีน มีข้อสันนิษฐานถึงต้นกำเนิดว่ามีใช้เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่เนื่องจากถูกบังคับทางสังคมจึงทำให้ต้องอยู่อาศัยบนเรือ ในกรณีของไทยกลับเป็นทางตรงกันข้าม เนื่องจากความได้เปรียบทางการคมนาคมและการค้าที่น่าจะเป็นตัวกำหนดให้ที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเรือถือกำเนิดขึ้น

3) **ที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเสา** ที่มาของที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเสาอาจกล่าวได้ว่า มีทั้งที่ถือกำเนิดขึ้นแต่ต้นตามแนวทางการสร้างบ้านยกพื้นสูงทั่วไป หรือประเภทที่ถูกสร้างขึ้นภายหลังจากการย้ายถิ่นมาทางน้ำ โดยที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเรือหรือบนแพ ซึ่งก็มีทั้งที่ใช้ส่วนประกอบของเรือหรือยกแพเพื่อทำเป็นตัวเรือนของที่อยู่อาศัยริมน้ำบนเสา โดยในประเภทแรกจะเป็นเรือนซึ่งประกอบขึ้นจากเสายาวตลอดต้นและเรือนในประเภทหลังจะมีเฉพาะเรือนที่ปลูกอยู่บนเสาซึ่งถูกเตรียมไว้ก่อนแล้ว

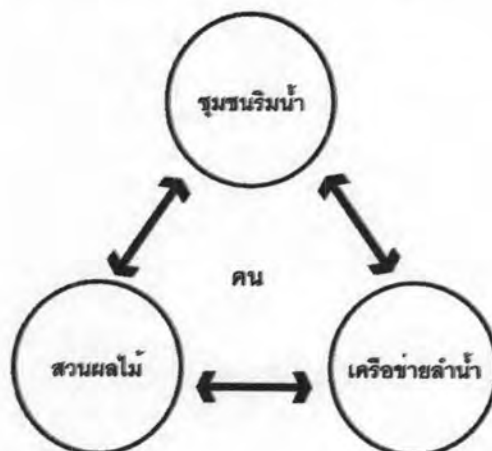
ถึงแม้จะแตกต่างในรูปแบบและลำดับของการพัฒนา แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่าที่อยู่อาศัยริมน้ำดังกล่าว มีรูปแบบของการพัฒนามาจากต้นกำเนิดของแนวความคิดโครงสร้างพื้นฐาน และลำดับของปริภูมิที่มีจุดเกี่ยวเนื่องกัน คือ แนวความคิดพื้นฐานที่ว่าไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยริมน้ำแบบใดก็ตามต่างก็ไม่ตัดขาดกับ "น้ำ" แต่จะอยู่ใกล้ชิดกับ "น้ำ" ภายในขอบเขต และระยะที่คงที่อยู่เสมอ ในส่วนของโครงสร้างต่างก็ถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อการถอดประกอบปรับเปลี่ยนและเคลื่อนย้ายได้ทุกสถานการณ์ สุดท้ายในส่วนของลำดับปริภูมิต่างก็มีการแบ่งลำดับปริภูมิเป็นหน้า กลาง หลัง โดยสันนิษฐานได้ว่าส่วนหลังจะเป็นส่วนที่ถูกพัฒนาขึ้นมาเป็นอันดับสุดท้าย เราสามารถโยงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันของ 3 ตัวแปรหลักที่ทำให้สังคมชุมชนริมน้ำดำรงอยู่ได้เป็นดังนี้ คือ

1) ชุมชนริมน้ำ ซึ่งมีชาวบ้านอยู่อาศัยที่ได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยการอุปโภคบริโภคจากเครือข่ายลำน้ำหลักและรอง

¹⁷ เทิดศักดิ์ เศรษฐกิจขจร , เรื่องเดียวกัน , หน้าเดียวกัน

2) โครงสร้างเครือข่ายลำน้ำ ทั้งในส่วนเครือข่ายลำน้ำใหญ่ที่มีบทบาททางการคมนาคมและเครือข่ายลำน้ำย่อยที่อยู่

3) สวนผลไม้ ภายในบริเวณชุมชนทั้งริมน้ำหลักและฝืนสวนที่อยู่ลึกเข้าไป

ตัวแปรหลักทั้งสามต่างทำหน้าที่เกื้อหนุนกันทั้งในด้านการรักษาสมดุลทางชีวภาพของระบบนิเวศในพื้นที่ระหว่างเครือข่ายลำน้ำหลัก เครือข่ายลำน้ำย่อยในสวน และการจัดการภายในสวนเอง และในสวนผู้ได้รับประโยชน์จากผลผลิตทั้งทางตรงและทางอ้อมของผู้คนในชุมชนริมน้ำเอง

2.1.5 จินตภาพของเมือง (Image of the City)¹⁸

Kevin Lynch ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพของสภาพแวดล้อมเมือง (Image of the City) โดยการศึกษาส่วนประกอบที่สำคัญในระบบมโนทัศน์ของเมือง ซึ่ง Lynch เรียกรวมกันว่า "Image" นั้นมีอยู่ด้วย 3 ประการ ได้แก่

1) เอกลักษณ์ (Identity) หมายถึง การที่สิ่งต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองต่างปรากฏในลักษณะที่มีความสำคัญเป็นตัวของตัวเอง และต่างก็เป็นที่แยกจากกันได้ โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่

2) โครงสร้าง (Structure) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่างๆ ที่มีต่อกัน และรวมทั้งความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างสิ่งต่างๆ กับผู้รับรู้

3) ความหมาย (Meaning) หมายถึง ความสำคัญที่มีต่อการเกิดความเข้าใจ ความหมายของสิ่งต่างๆ อาจเป็นความหมายทางด้านการใช้สอย หรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์

¹⁸ Kevin Lynch , The Image of the City , Massachusetts : Van Nostrand Reinhold Co., 1986.

โดยองค์ประกอบหลักของเมืองนั้น Lynch ได้เสนอว่าเป็นองค์ประกอบหลักทางด้านจินตภาพของเมือง (Image Element) ซึ่งประกอบด้วย 5 ประเภท ดังนี้

1) ทาง (Paths) หมายถึง ช่องทางที่ใช้สัญจร เส้นทางการติดต่อของชุมชน หรือแนวทางสำหรับการเคลื่อนที่ภายในเมือง ได้แก่ ถนน ซอย ทางเท้า ทางรถไฟ แม่น้ำ ส่วนมากเป็นพื้นที่สาธารณะ เส้นทางเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่สามารถแสดงให้เห็นสภาพและภูมิทัศน์ของเมืองได้

2) ขอบ (Edges) หมายถึง องค์ประกอบเชิงเส้น ที่เป็นขอบเขตของสิ่งสองสิ่งที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งอาจจะเป็นการแบ่งแยกออกจากกัน หรือเป็นการเชื่อมโยงก็ได้ เช่น แม่น้ำ คูน้ำคันดิน ทำให้การแบ่งบริเวณพื้นที่เมือง ปรากฏชัดเจนในแง่ของจุดเริ่มต้น หรือจุดสิ้นสุด

3) ศูนย์รวมชุมชน (Nodes) หมายถึง ศูนย์กลางของกิจกรรมซึ่งเป็นจุดสังเกตประเภทหนึ่งที่มีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมตลอดเวลา เช่น ตลาด แยกถนน เป็นต้น

4) ย่าน (Districts) หมายถึง บริเวณที่มีความคล้ายคลึงกัน ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความคล้ายคลึงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ หรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยไม่จำกัดขนาดของพื้นที่ เช่น ย่านศูนย์กลางเมือง ย่านที่พักอาศัย ย่านศาสนสถาน เป็นต้น

5) ที่หมายตา (Landmarks) หมายถึง สิ่งที่มีมองเห็นความแตกต่างได้ชัดจากสิ่งแวดล้อม ใช้เป็นจุดอ้างอิงของชุมชนในการรับรู้และจดจำได้ เป็นจุดเด่นของชุมชน แบ่งได้ 2 ประเภท

- ที่หมายตาที่มองเห็นได้ในระยะไกล (Distant Landmarks) เช่น ภูเขา ยอดเจดีย์ เป็นต้น

- ที่หมายตาที่มองเห็นได้ในระยะใกล้ (Local Landmarks) เช่น อนุสาวรีย์
การศึกษาจินตภาพของ Lynch นี้จะนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ได้โดยสามารถนำมาเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หรือสภาพทางด้านกายภาพ ที่มีลักษณะเด่นควรค่าแก่การอนุรักษ์และปรับปรุง อันจะทำให้จินตภาพสาธารณะ (Public Image) ที่คลุมเครือปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

การอนุรักษ์ชุมชนอาจตีความได้สองความหมายทั้งชุมชนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบงานสถาปัตยกรรมที่ต้องอนุรักษ์ เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความเด่นสง่างามสมกับที่เป็นอาคารที่ต้องอนุรักษ์ การตีความอีกลักษณะหนึ่งอาจหมายถึงกลุ่มหรือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพของแต่ละแห่ง ซึ่งอาจ

ต้องมีการอนุรักษ์ทั้งบริเวณไว้ให้ครบถ้วนทุกลักษณะนอกเหนือจากลักษณะทางกายภาพงานสถาปัตยกรรมเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึงชุมชนในลักษณะดังกล่าวอาจเรียกว่าชุมชนเมือง ซึ่งหมายถึงพื้นที่ส่วนหนึ่งของเมือง หรือทั้งเมืองก็ได้พื้นที่ดังกล่าวอาจต้องการทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาพร้อมกันในเวลาเดียวกัน การพัฒนาบริเวณที่มีงานสถาปัตยกรรมที่ควรอนุรักษ์หรือพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ ควรเป็นการพัฒนาที่มีกรอบจำกัดให้พัฒนาได้เท่าที่ไม่ทำลายบริเวณที่ควรอนุรักษ์ หรือเท่าที่พื้นที่สามารถรองรับกิจกรรมการพัฒนาได้ การพัฒนาลักษณะนี้เรียกว่า “การพัฒนาเชิงอนุรักษ์” ซึ่งแตกต่างกับ “การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ” ซึ่งสามารถพัฒนาเพื่อการเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ คือ มีการอนุรักษ์น้อยพื้นที่ที่จะพัฒนาสองลักษณะจะแยกจากกันโดยมีพื้นที่เชื่อมต่อซึ่งค่อยๆ เปลี่ยนแปลงการพัฒนาจากลักษณะหนึ่งไปยังอีกลักษณะหนึ่ง¹⁹

2.2.1 การอนุรักษ์ชุมชน (Urban Conservation)

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน หมายถึง การดูแลรักษา การชะลอความเสื่อมสภาพแล้วความชำรุดทรุดโทรมของงานสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ซึ่งรวมถึงชุมชนต่างๆ ด้วย การอนุรักษ์มีการดำเนินงานหลายระดับ ได้แก่ การป้องกัน การเสื่อมสภาพ การรักษาสภาพ การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การจำลองแบบ การสร้างขึ้นใหม่ และการประยุกต์การใช้สอย²⁰ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลจากการสำรวจ และการศึกษางานสถาปัตยกรรมแต่ละชิ้น แล้วนำมาวิเคราะห์พร้อมทั้งกำหนดกรอบของการอนุรักษ์ว่าจะดำเนินการระดับใด ส่วนการอนุรักษ์ชุมชน ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจสังคมของแต่ละท้องถิ่นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ชุมชนด้านกายภาพ ต้องเกี่ยวข้องกับที่ดินของแต่ละบุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ซึ่งเจ้าของที่ดินย่อมมีความคิดเห็นแตกต่างกันทั้งในการพัฒนาและการอนุรักษ์

การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่น²¹ ชุมชนหรือภูมิภาคต่างๆ นั้น จะทำให้รู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้า รู้จักความเป็นมา รู้จักหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องทางเอกลักษณ์ท้องถิ่น เกิดความรักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดความภูมิใจ ความผูกพันต่อบ้านเกิด ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ หากพิจารณาในด้านอื่นๆ อาทิเช่น มรดกทางวัฒนธรรมเป็น

¹⁹ ประสงค์ เข็มอนันต์ , การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน องค์กรรมและบุคคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ , มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2542 , หน้า 2.

²⁰ กรมศิลปากร อ้างถึงใน ประสงค์ เข็มอนันต์ , เรื่องเดียวกัน , หน้าเดียวกัน

²¹ บัณฑิต จุลาลัย , การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน , ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2532 , หน้า 11-12.

ทรัพยากรที่ล้ำค่า ที่อาศัยประโยชน์ได้อย่างไม่มีวันหมดสิ้น การอนุรักษ์จึงเป็นการทำนุบำรุง ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อไปยาวนาน เช่น โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

Feilden²² กล่าวถึงการอนุรักษ์อาคารและกิจกรรมทางสังคมเป็นการส่งเสริมทาง ด้านเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์มักถูกคุกคามเสมอ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลัง พัฒนา สาเหตุของการเสื่อมโทรม ได้แก่

- 1) การเพิ่มของจำนวนประชากรและแนวโน้มการอพยพออกจากพื้นที่ ชนบทไปสู่ศูนย์ กลางเมืองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการทำลายศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ การเป็นย่าน การค้าและเป็นที่อยู่อาศัยที่แออัดและไม่มีมาตรฐาน
- 2) การเพิ่มการใช้รถยนต์ในพื้นที่ที่ไม่เคยใช้ยานพาหนะ สร้างมลภาวะ และความสิ้นสะเทือน การจราจรของรถยนต์นำไปสู่การสร้างถนนผ่านศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ ทำลาย Human Scale
- 3) การพัฒนาอาคารสูงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะอากาศ (Microclimate) นอกจากนี้อาคารสมัยใหม่ที่แทรกตัวเข้ามา ขาดรากเหง้าทางวัฒนธรรมและ ทำลายศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์
- 4) การเปลี่ยนแปลงวิธีการและขนาดของอุตสาหกรรมและการค้าส่งผล ต่อเศรษฐกิจของพื้นที่ประวัติศาสตร์
- 5) ผลิตภัณฑ์งานฝีมือมีแนวโน้มเปลี่ยนเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม (Mass Production) ซึ่งต้องการอาคารที่ใหญ่ขึ้นและทำให้เกิดการจราจรคับคั่งในพื้นที่ ประวัติศาสตร์
- 6) การเริ่มมีกิจกรรมและการบริการสมัยใหม่แทนที่โครงสร้างพื้นฐานดั้ง เดิมมากเกินไป
- 7) การขาดการดูแลรักษาอาคารเก่าและการไม่เข้าใจคุณค่าของกิจกรรม ทางวัฒนธรรม

การอนุรักษ์เมือง ความสามารถซึมซับความเป็น Modernization ลดความขัดแย้ง และปรับปรุงพื้นที่ที่ละเล็กทีละน้อย การแทรกแซงน้อยที่สุดจะดีที่สุดสำหรับชุมชน การวางแผนเป็น หน้าที่ของภาครัฐ โดยมีกฎหมายและระบบบริหารของตัวเองซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ตามวัฒนธรรมประเพณี ดังนั้นจึงไม่ควรหยาบเหวอะหวะระบบที่ทำมาแล้วเพราะมันอาจไม่ตอบรับต่อ ความต้องการของประชาชน เมืองอนุรักษ์ควรอยู่ในที่อยู่อาศัยของประชาชน เพื่อให้กิจกรรม

²² Feilden B. M. and J. Jokilehto , *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM (in collaboration with UNESCO and ICOMOS) , 1998.

ดำเนินต่อไป และไม่ควรรักษาไว้ให้อยู่ในลักษณะเดิมโดยไม่มีการพัฒนา แต่ให้เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยความต้องการของประชาชน

2.2.1.1 การอนุรักษ์ชุมชนที่เหมาะสม²³

การวางแผนการอนุรักษ์ ความต้องการของการวางข้อกำหนด ข้อบังคับที่ชัดเจนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของชุมชน บ่อยครั้งสาเหตุสำคัญที่เป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์ คือ การที่ไม่มีความรู้และทักษะที่จะกำหนดการอนุรักษ์ได้อย่างชัดเจน ว่าอะไรคือจุดประสงค์มุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ จึงส่งผลให้การพัฒนานั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลเสียที่ยากจะแก้ไข โดยเกิดขึ้นบ่อยครั้งในระหว่างการพยายามฟื้นฟูเมือง เมื่อการวางแผนข้อกำหนดไม่ดีพอทำให้ทำลายโครงสร้างเดิมของเนื้อเมืองโดยปราศจากความเข้าใจในการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นหนึ่งเหตุผลว่าทำไมการฟื้นฟูเมืองไม่มีความชัดเจนของเรื่องการอนุรักษ์เท่าที่ควร

การวางแผนชุมชนเมืองควรมีเรื่องการอนุรักษ์รวมอยู่ด้วย อาคารใหม่ไม่ใช่สิ่งเดียวที่มีผลต่อพื้นที่ แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือการดูแลรักษาโครงสร้างเดิมของชุมชนให้เกิดความต่อเนื่องของชุมชน นี่จึงเป็นเหตุผลของการเปลี่ยนจากการอนุรักษ์แต่ลักษณะเฉพาะของอาคาร มาเป็นการอนุรักษ์ทั้งลักษณะโดยรวม บริบทแวดล้อมของเมือง การมีส่วนร่วมของชุมชน และทัศนคติทางวัฒนธรรมด้วย การให้ความหมายที่เหมาะสมถูกต้องต่อบริบทของเมือง จะเป็นแนวทางให้นักวางแผนช่วยผสมผสานสิ่งใหม่และสิ่งเก่าเข้าด้วยกัน

การอนุรักษ์ชุมชนมิได้จำกัดเพียงแค่การอนุรักษ์อาคารบ้านเรือนเท่านั้น สถาปัตยกรรมเป็นเพียงแต่หนึ่งองค์ประกอบของทั้งหมดในสภาพแวดล้อมเมือง ซึ่งมีความซับซ้อนและมีหลายมุมมอง โดยการอนุรักษ์ชุมชนเป็นส่วนสำคัญของการวางแผนชุมชนภายใต้หลักการซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ การวางแผนชุมชนและการอนุรักษ์ต้องไม่เป็นข้อขัดแย้งกัน จึงจะเป็นแนวทางที่สมบูรณ์ หลักการของการอนุรักษ์รูปลักษณะทั้งหมดของอาคาร โครงสร้าง หรือ สถาปัตยกรรม ประโยชน์ใช้สอยของอาคาร อายุหรือความแข็งแรง เป็นขั้นตอนย่อยๆ ของการวางแผนสำหรับการอนุรักษ์ชุมชน ส่วนประเด็นของการวางแผนชุมชนจะเริ่มจากสถานที่ตั้งและการพิจารณาด้านสถาปัตยกรรม เจ้าของพื้นที่ การจัดสรรพื้นที่ กรรมสิทธิ์ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสาธารณะ การจัดการของพื้นที่ว่างของชุมชน ที่เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์

²³ Nahoum Cohen , *Urban Conservation* ,The MIT Press Cambridge:Massachusetts ,1999 , p.9-67.

2.2.1.2 ระดับของการอนุรักษ์ (Degrees of Intervention / Conservation)

Bernard M. Feilden , 1982 ได้เสนอวิธีการปฏิบัติที่ใช้ในการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งระดับของการอนุรักษ์ (Degrees of Intervention / Conservation) ออกเป็น 7 ระดับ²⁴

- 1) Preservation of Deterioration or Indirect Conservation หรือ การป้องกันการทรุดโทรม หรือการอนุรักษ์โดยทางอ้อม เป็นการตรวจสภาพโดยสม่ำเสมอเป็นพื้นฐานของการป้องกันความทรุดโทรม
- 2) Preservation การสงวนรักษาเป็นการรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพที่เป็นอยู่ การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็นในการป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- 3) Consolidation or direct Conservation การเสริมสร้างความมั่นคง หรือการอนุรักษ์โดยตรง หมายถึงการเพิ่มหรือใส่วัสดุเชื่อมประสานเพื่อให้โครงสร้างนั้นคงทนสืบต่อไป ต้องรักษารูปทรงและโครงสร้างเดิมไว้ และจะต้องไม่ทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยอาจจะต้องใช้เทคโนโลยีและวิธีการสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้
- 4) Restoration การบูรณะ เป็นการฟื้นฟูแนวความคิดดั้งเดิมของวัตถุ หรือทำให้กลับคืนสู่ความชัดเจน บนพื้นฐานของวัตถุเดิม หลักฐานทางโบราณคดี การออกแบบดั้งเดิม
- 5) Rehabilitation การปรับปรุงใหม่ให้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการรักษาอาคาร การใช้งานตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคาร แต่ในการเปลี่ยนแปลงการใช้งานของอาคารเดิม มักจะเป็นทางเดียวที่คุณค่าทางประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพถูกรักษาได้อย่างที่มีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ
- 6) Reproduction การสร้างขึ้นส่วนใหม่หรือออกแบบเพื่อเปลี่ยนแทนชิ้นส่วนที่หายหรือเสื่อมโทรมไป เพื่อให้เกิดความกลมกลืนของสุนทรียภาพ
- 7) Reconstruction การสร้างขึ้นใหม่ของอาคารประวัติศาสตร์ หรือเมืองเก่าขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ ซึ่งอาจจำเป็นต้องทำเมื่ออาคารเหล่านั้นพังทลายไป อันเนื่องมาจากเหตุไฟไหม้ สงคราม แผ่นดินไหว เป็นต้น การสร้างขึ้นใหม่สามารถสร้างมาจากหลักฐาน หรือร่องรอยเก่าแก่ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐาน เอกสารที่เที่ยงตรงตามความเป็นจริงซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จินตนาการขึ้นมา

²⁴ Bernard M. Feilden , ช้างถึงใน พรชัย สุตันไชยนนท์ , การศึกษาจินตภาพเมืองลำพูนเพื่อการอนุรักษ์ , (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2538.) หน้า 25.

2.2.1.3 คุณลักษณะองค์ประกอบสำคัญของการอนุรักษ์²⁵

1) สภาพแวดล้อมของชุมชน ประกอบด้วยขอบเขตของพื้นที่ ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ขอบเขตสามารถระบุได้อย่างชัดเจน สภาพธรรมชาติของพื้นที่ที่สามารถบอกได้ทั้งสองอย่างทั้งรูปธรรม และนามธรรม พื้นที่ที่มีความชัดเจนเป็นจุดสำคัญในสภาพแวดล้อม และมีผู้คน โดยเป็นบริบทของเมือง

2) จิตวิญญาณแห่งสถานที่ จะเกี่ยวกับความรู้สึกและความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์ ความมีอยู่ของบางสิ่งในส่วนของพื้นที่สำคัญของชุมชน การเชื่อมโยงของธรรมชาติ ภูมิประเทศผนวกกับพื้นฐานความเข้าใจในสถานที่ พื้นที่ว่าง ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดเป็นลักษณะเฉพาะของเมือง

3) การเชื่อมโยงภายในพื้นที่ ความพิเศษของสถานที่ พื้นที่ภายในและความเชื่อมโยงที่เกี่ยวกับพื้นที่เมืองและการออกแบบพื้นที่ว่างที่ไม่เฉพาะแต่อาคาร อิทธิพลที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่น สถานที่ ถนน สิ่งแวดล้อมภายใน ความเป็นของแท้ และความโดดเด่น

4) รูปแบบและการออกแบบ ความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างอาคารที่เกี่ยวข้องกับสี วัสดุ พื้นผิว องค์ประกอบทั้งหมดนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก มีเอกลักษณ์ ความดึงดูด มีมิติและรูปแบบคุณลักษณะของศิลปะ

5) ฝีมือช่าง การใช้วัสดุในการก่อสร้าง ผ่านประสบการณ์การดำเนินการทำให้ปรากฏเป็นรูปแบบดั้งเดิม ความเป็นของแท้ วิธีการก่อสร้าง องค์ประกอบทางผังเมือง ไม่เพียงแต่รูปแบบเฉพาะของตัวอาคาร แต่เป็นวิธีการดำเนินการกระบวนการที่ต่อเนื่องกัน

2.2.2 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หรือ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หรือ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม²⁶ หมายถึง พื้นที่บริเวณที่สะท้อนถึงพัฒนาการที่สำคัญของประวัติศาสตร์มนุษยชาติในทุกระดับ อันมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับองค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคมและชุมชนบอกเล่าเรื่องราวความสัมพันธ์ ของมนุษย์กับธรรมชาติผ่านช่วงเวลา (Cultural Heritage in Plan : CHIP)

จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ในบริบท และนิยามนี้ คือ การดูแลรักษาคุณค่าของพื้นที่โดยรวม (Collective Value) ผ่านการพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งในส่วนของกายภาพทาง

²⁵ Nahoum Cohen , *Urban Conservation* ,The MIT Press Cambridge:Massachusetts ,1999 , p.9-67.

²⁶ โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม , ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) , สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม , 2548 , หน้า 1.

วัฒนธรรมและธรรมชาติ วิถีชีวิต ประเพณี ภูมิปัญญา รวมถึงผู้คน ที่จะต้องเป็นผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ การอนุรักษ์ในบริบทนี้จึงไม่ใช่การกระทำ เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์แบบพิพิธภัณฑ์ (Museum Landscape) แต่เป็นการพยายามให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Living Environment) ที่ซึ่งประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันสามารถไปได้อย่างกลมกลืนกับการปกป้องรักษาความสมดุลของระบบนิเวศพื้นที่

UNESCO ²⁷ ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรม ออกเป็น 2 ส่วน คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนาสถาน สถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ส่วนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญา ทรัพย์สินทางปัญญา งานช่างฝีมือพื้นบ้าน ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ระบบคุณค่า ความเชื่อ พฤติกรรม และวิถีชีวิต

2.2.3 แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ (Motivation for Conservation)

Catanese & Snyder ²⁸ การอนุรักษ์เกิดจากแรงจูงใจหลายประการที่ผลักดันและนำไปสู่การดำเนินการ แรงจูงใจเหล่านั้น ได้แก่

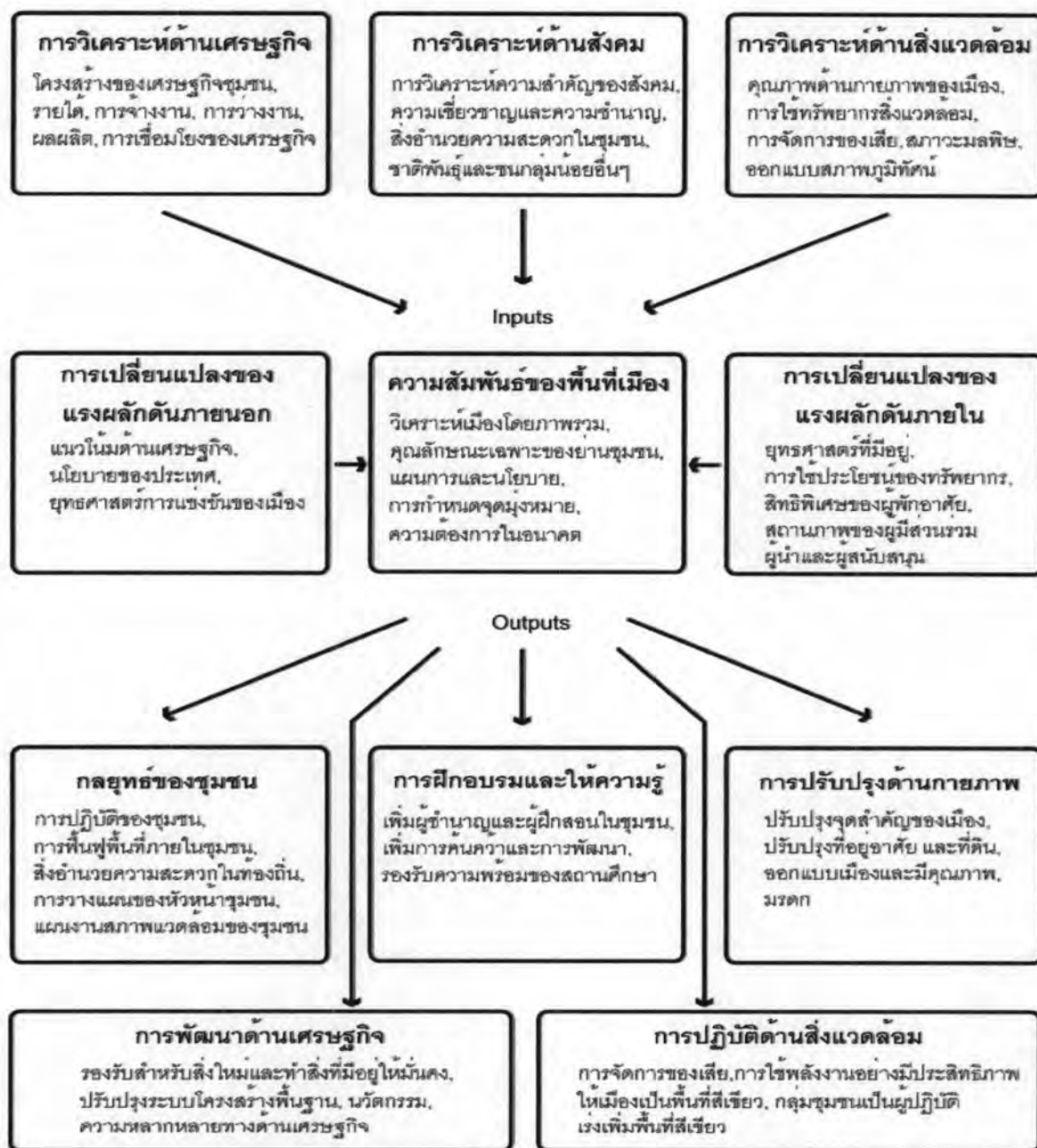
- 1) เพื่อพิทักษ์มรดกของสังคม (Protect our Legacy/Heritage) การอนุรักษ์ เป็นการพิทักษ์มรดกที่ได้รับมาจากอดีตไว้ให้ผู้คนในปัจจุบันและอนาคตได้ชื่นชมกับมรดกที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้
- 2) เพื่อสร้างความหลากหลายมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้นในเมือง (Ensure Variety in Urban Fabric) ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่หลากหลายทั้งเก่าและใหม่ที่ผสมผสานกันอย่างเหมาะสม ย่อมมีชีวิตชีวาน่าอยู่อาศัยมากกว่าชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด
- 3) เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ (Economic) การอนุรักษ์มักจะทำให้ผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบที่หลากหลาย ผลตอบแทนเหล่านั้นมักมาจากกิจกรรมทางด้านพาณิชยกรรม และการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายหลังการอนุรักษ์
- 4) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ (Symbolic) การอนุรักษ์เป็นการรักษาลึกลับที่เคยมีในอดีตไว้เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทน เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักรับทราบและเกิดความภาคภูมิใจ

²⁷ www.unesco.org

²⁸ สัทธิพร ภิรมย์รัตน์ , การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม : แนวคิดหลักการและผลการปฏิบัติ , หน้าจั่ว วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับที่ 20 , 2546-2547 , หน้า 42.

2.2.4 การฟื้นฟูชุมชน (Urban Regeneration)

Lichfield ²⁹ ได้นิยามการฟื้นฟูเมือง (Urban Regeneration) คือ การปฏิบัติที่ครอบคลุมและผสมผสานการแก้ไขปัญหาของเมือง และนำมาสู่การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ในด้านของเศรษฐกิจ กายภาพ สังคม และสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น ดังมีกระบวนการฟื้นฟูเมือง ดังนี้

ที่มา : The Urban Regeneration Process , Urban Regeneration a Handbook British Urban Regeneration Association.

²⁹ Peter Roberts & Hugh Sykes , *Urban Regeneration a Handbook* , British Urban Regeneration Association , 2000 , pp.13-22.

วิวัฒนาการการฟื้นฟูเมืองในอดีตนั้นตั้งแต่ปี ค.ศ.1950 ได้แก่ Urban Reconstruction การสร้างใหม่ , Urban Revitalisation (Rehabilitation) การทำให้กลับสู่สภาพเดิม , Urban Renewal การรื้อหรือสร้างใหม่ , Urban Redevelopment (Development) การพัฒนาจากเดิม ซึ่งได้มีจุดมุ่งหมายของการฟื้นฟูซึ่งเน้นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพเป็นสำคัญ ในปี ค.ศ.1990 การฟื้นฟูเมือง (Urban Regeneration) ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและดำเนินการเพิ่มนโยบายทางผังเมือง องค์ประกอบหลักอื่นๆของแนวคิดการฟื้นฟูเมืองมีความสัมพันธ์กันทางหน้าที่ของระบบผังเมืองทั้งสิ้น และจนไปถึงการดำเนินด้านเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และสภาพแวดล้อม ซึ่งได้กำหนดแนวทางและรูปแบบนโยบายที่สำคัญไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงแนวทางและรูปแบบนโยบายของการฟื้นฟูเมือง (Urban Regeneration)

นโยบายหลัก	Urban Regeneration
ยุทธศาสตร์หลักและการกำหนดเป้าหมาย	ครอบคลุมรูปแบบของนโยบายและวิธีปฏิบัติเข้าด้วยกัน
ความคิดหลักของผู้มีส่วนร่วมและเจ้าของชุมชน	โดยมุ่งเน้นผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ
กิจกรรมในพื้นที่ว่าง	แนะนำเกี่ยวกับด้านทัศนียภาพ , การขยายตัวของกิจกรรม
ด้านเศรษฐกิจ	ความสมดุลระหว่างส่วนสาธารณะ ส่วนบุคคล และจากกองทุนภาคเอกชน
ด้านสังคม	เน้นบทบาทหน้าที่ของชุมชน
ด้านกายภาพ	การทดแทนและการพัฒนาใหม่พอประมาณ เน้นมรดก และการเก็บรักษาคงไว้
ด้านสภาพแวดล้อม	การนำแนวคิดของสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืนมาใช้

ที่มา : After Stohr (1989) and Lichfield (1992). The Evolution of Urban Regeneration.

องค์ประกอบหลักๆ ของการฟื้นฟูเมือง จะมีความสัมพันธ์ทางหน้าที่ของระบบเมืองทั้งหมด รวมทั้งการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และสิ่งแวดล้อม Robson ได้นิยามองค์ประกอบกรฟื้นฟูเมืองของกระบวนการที่เกี่ยวข้องในการเปลี่ยนแปลงเมือง คือ การขยายตัวของอุตสาหกรรม สิ่งก่อสร้าง ปัจจัยบังคับในการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ความไม่ดึงดูดของพื้นที่เมือง และการรวมตัวกันของสังคมในพื้นที่เมือง

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์

Harry Lauce Garnham กล่าวว่า แนวความคิดของความมีเอกลักษณ์นั้นยากจะอธิบายได้ชัดเจน หรือ ระบุตรง ๆ สถานที่อันน่าจะจดจำนั้นมีเอกลักษณ์ หรือ จิตวิญญาณแห่งสถานที่

สำนึกการเป็นส่วนหนึ่งและการอยู่ดีของผู้คนนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานดังต่อไปนี้³⁰

1) มุมมองของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในที่ที่ตั้ง เช่น รูปแบบที่ดิน ภูมิประเทศ พรรณพืช ภูมิอากาศ และแหล่งน้ำ

2) ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น สะพาน และบ่อน้ำ ที่ตอบสนองต่อภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ สังคม ที่ตั้งทางกายภาพ กิจกรรมของมนุษย์ และสถานที่ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม

3) ประสบการณ์ในความรู้สึก ซึ่งการมองเห็นในอันดับแรกอันเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปฏิสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมดซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่มักไม่เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะเสียไป

การระลึกถึงจิตวิญญาณของสถานที่ที่มีลักษณะเฉพาะ (Identity) และควมมีเอกลักษณ์ของเมือง มีองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ดังนี้³¹

1) ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณ์ เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพของสถานที่ และคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของพื้นที่ ได้แก่

- ลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Topography) ประกอบด้วย ลักษณะสภาพแวดล้อมที่โดดเด่นตามธรรมชาติของที่ตั้ง ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งแสดงถึงขอบเขตหรือมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง

- ลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรม (Greenery & Landscape) สภาพแวดล้อมลักษณะของภูมิทัศน์ภายนอกอาคาร สภาพภูมิอากาศของชุมชน เป็นปัจจัยส่งผลต่อการใช้พืชพันธุ์ และการจัดภูมิสถาปัตยกรรมภายในชุมชน

- รูปแบบทางสถาปัตยกรรม (Architectural style Richness & Colour) จะสะท้อนการใช้สอย และงานช่างฝีมือของชุมชนในช่วงเวลานั้น

2) กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ เป็นการพิจารณาสิ่งแสดงปฏิสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงอาคารและสภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของพื้นที่ ได้แก่

- จินตภาพของพื้นที่จากประเภทของกิจกรรม (The image of area perceived

³⁰ Harry Launce Garnham , *Maintaining the spirit of place : A Process For the preservation of town character* , PDA , 1985 , p. 7-9.

³¹ Harry Launce Garnham , อ้างถึงใน ญาดา นาคสิทธิ์ : การอนุรักษ์ชุมชนชาวไทยวนบ้านยางหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ , วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2549 , หน้า 16-17.

by activity) ประเภทกิจกรรมที่แตกต่างกันไปของชุมชน จะทำให้เมืองเกิดพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ เพื่อใช้รองรับกลุ่มกิจกรรมที่ต่างต่างนั้น

- ระดับของกิจกรรม (Level of Activity) แบ่งเป็นกิจกรรมหลักที่คนในชุมชนให้ความสำคัญ และเกิดขึ้นเป็นประจำ เช่น งานประเพณี และกิจกรรมที่มีความน่าสนใจลดมา
- ลักษณะที่ปรากฏชัด (Transparency) ของการมีกิจกรรม และวัฒนธรรมที่เด่นชัด ซึ่งพบได้เมื่อเข้าเขตชุมชน
- ลำดับ และสัดส่วนของการใช้งาน (Range of Uses & Scale of uses) ความถี่ของการใช้งาน และลักษณะของการใช้ที่เกิดขึ้นจะบอกลักษณะกิจกรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน
- การรับรู้ เสียง และกลิ่น (Sound & Smells) รูปแบบของเสียงและกลิ่นที่เกิดขึ้นเมื่อเข้าเขตบริเวณชุมชนนั้น จะสะท้อนลักษณะอาชีพ หรือกิจกรรมที่ปรากฏชัดเจนของชุมชน

3) การสื่อความหมาย หรือสัญลักษณ์ เป็นการพิจารณาถึงความมุ่งหมาย และประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะที่หลากหลายของสถานที่ที่สืบเนื่องจากการตอบสนองของประชากรต่อลักษณะทางกายภาพ และหน้าที่ใช้สอย ได้แก่

- รูปแบบของกรรมสิทธิ์ (Pattern of Ownership) ลักษณะเฉพาะของชุมชนในการรวมกรรมสิทธิ์การครอบครองพื้นที่ โดยขึ้นกับขนาดและความเชื่อมโยงของพื้นที่
- ข้อกำหนดของพื้นที่ (Area Rule) ได้แก่ กฎระเบียบ ข้อบังคับ และมาตรการของพื้นที่ซึ่งจะส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพ และสังคมของชุมชน
- ระดับของการปิดล้อม (Levels of Encloses) ความหนาแน่น หรือเบาบางของกลุ่มอาคารที่ปิดล้อมพื้นที่ในชุมชน แสดงถึงระดับการใช้งาน (Uses) และการเข้าถึงของแต่ละพื้นที่ (Accessibility)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบขั้นแรกนี้เอง ที่ได้สร้างสรรคจิตวิญญาณแห่งสถานที่และปฏิสัมพันธ์นี้เองที่ต้องทำความเข้าใจเพื่อบรรลุความสำเร็จที่จะดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูกิจกรรมในสภาพแวดล้อมของชุมชน

สถานที่หลายแห่งได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากผลของกิจกรรม เช่น การกลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม อสังหาริมทรัพย์ การขยายการขนส่ง การเติบโตของเมืองการเพิ่มขึ้นของประชากร และการท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้เปลี่ยนจินตภาพ คุณลักษณะและแม้แต่ความหมายของคุณลักษณะแห่งสถานที่นั้นได้ถูกทำลายไป ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเป็นด้านบวก เช่นว่าต้องมีการฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจ ก็มักจะต้องมีข้อเสียต่อคุณลักษณะเดิมของสถานที่อันเคยมีปรากฏอยู่

2.3.1 การประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์

คุณค่า คือ สิ่งที่ให้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือจิตใจกับมนุษย์ คุณค่านั้นขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยคุณค่าเหล่านี้อาจแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) และ คุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ

หลักการและแนวคิดหลัก³²

ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนี้ ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาอยู่บนฐานความคิดของการอนุรักษ์เชิงบูรณาการที่เน้นการดูคุณค่าอย่างรอบด้านและพิจารณาร่วมกัน มิได้ให้คุณค่าเฉพาะด้านความสวยงามและเฉพาะองค์ประกอบย่อย เหมือนเช่นวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในอดีต ดังนั้นระบบจึงให้ความสำคัญในทุกชั้นตอนกับ คุณค่าโดยรวม (Collective value) บนพื้นฐานของการพิจารณาพื้นที่แบบที่ยังมีชีวิตอยู่ (Living Environment) ให้ความสำคัญครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นวิถีชีวิตของผู้คน ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเรียกรวมว่า ระบบนิเวศท้องถิ่น แทนที่จะเป็นการอนุรักษ์เพียงองค์ประกอบเดียว หรือ โบราณสถาน แยกจากพื้นที่โดยรอบ

คุณค่าที่ใช้พิจารณาประกอบไปด้วยทั้ง คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) และคุณค่าทางเศรษฐกิจสังคมร่วมสมัย (Contemporary Socio-Economic Value) ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องได้มีการดำเนินการจากภาคส่วนที่หลากหลาย

2.3.1.1 การประเมินคุณค่าและการวิเคราะห์

ข้อมูลที่ได้ของแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งหมด ที่ได้จากภาคสนาม จะได้นำมาประเมินคุณค่าและวิเคราะห์ใน 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1. คุณค่าความสำคัญ (Significance) 2. ภัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง (Threat and Trend) 3. แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่

2.3.1.2 การประเมินคุณค่าความสำคัญ (Significance)

การประเมินคุณค่าความสำคัญจะอ้างอิง 2 ส่วนสำคัญ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมิน ได้แก่

- 1) คุณค่า (Value) ประกอบด้วย คุณค่าทางวัฒนธรรม และคุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ ดังนี้
  - คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ

³² โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, เรื่องเดียวกัน, หน้า23.

ได้แก่ คุณค่าทางด้านความเป็นเอกลักษณ์ (Identity Value) คุณค่าทางด้านศิลปะ ด้านเทคนิค (Artistic & Technical Value) คุณค่าในเรื่องราวความหายาก (Rarity Value)

- คุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ โดยแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะดังนี้ คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Value) คุณค่าทางการใช้สอย (Functional Value) คุณค่าทางด้านข้อมูลและการศึกษาหาความรู้ คุณค่าทางสังคม (Social Value) คุณค่าทางการเมือง (Political Value)

2) สภาพความแท้ดั้งเดิม (Authenticity) คือการคงอยู่ของคุณค่านั้นๆ โดยแบ่งออกได้เป็นหลายด้าน ได้แก่ ที่ตั้ง (Location) บริเวณโดยรอบ (Setting) ยังคงใช้วัสดุเหมือนเดิม (Material) ยังคงรูปแบบเดิม (Style) ฝีมือช่าง / เทคนิคการก่อสร้าง (Craftmanship) โดยส่วนแรกจะเป็นตัวบอกถึงคุณค่าในด้านต่างๆ ในขณะที่ส่วนที่ 2 จะเป็นตัวบอกว่าคุณค่านั้นๆ ได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันมากน้อยเพียงใด

2.3.2 รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน³³

นักวิชาการด้านวัฒนธรรมกล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว พัฒนาปรับตัว และเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเท่านั้น แต่มีคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึกและจิตวิญญาณ อันนำไปสู่เอกลักษณ์และการรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าศิลปกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชนเกิดจากการศึกษาบริบททางสังคมและการทำงานในชุมชน พบว่าคุณค่าทางศิลปกรรมส่งผลต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเองและก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับชุมชนพร้อมกันไปด้วย (Concomitance) และมักเป็นไปในแนวทางเดียวกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Reasonableness) กล่าวคือ ถ้าคุณค่าศิลปกรรมก่อให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงลบมักมีความผูกพันกับชุมชนลดลงด้วย หากชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกับผู้นำเพื่อทำกิจกรรมทางศิลปกรรมภายใต้แนวคิดชุมชนนิยมที่เน้นทางสังคม ความรู้ของชุมชนทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ จนเกิดเป็นสำนึกร่วมของชุมชนที่ตนเองมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่อดีต เมื่อชุมชนเรียนรู้แล้วจึงสืบทอดความรู้ของตนเป็นกิจกรรมทางศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากความรู้ความสามารถของชาวบ้าน จนเกิดเป็นภูมิปัญญาของชุมชน (Intellectual Community) ที่สร้างคุณค่าและความหมายต่อตนเอง ปრაภฏการณ์ดังกล่าวในทัศนะของ ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า "การเข้าใจตนเองส่งผลต่อจิตใจให้รู้สึกเป็น

³³ ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, คุณค่าศิลปกรรมกับเส้นทางชุมชน, 2546, หน้า 233 - 240.

เจ้าของ เกิดเป็นความคิดถึงถิ่นของตน (Nostalgia) ผูกพันต่อถิ่นฐานบ้านเกิดเป็นความรู้สึกที่แสดงแก่นแท้ของมาตุภูมิอันแสดงถึงความมีชาติ"

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู

แนวทางดำเนินการอนุรักษ์จากการประชุมแห่งเมืองนารา ว่าด้วยความเป็นของแท้ (NARA Conference on Authenticity) กล่าวว่า เป็นเรื่องสำคัญที่หลักการต่างๆ ที่ชี้แนะการสงวนรักษา และการบูรณะโบราณสถานนั้น จะต้องได้รับการเห็นด้วยและถูกสร้างขึ้นในลักษณะนานาชาติ โดยที่แต่ละชาติเป็นผู้รับผิดชอบในการ "ปรับใช้" แผนการนี้ภายในกรอบโครงสร้างของวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอง ซึ่งหลักการนี้ยอมรับและเชิดชูความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมรดกคุณค่าที่มองเห็นต่างกันอย่างย่อมือถือว่าถูกต้องด้วยกันทั้งสิ้น เพราะวัฒนธรรมทั้งปวงต่างก็มีที่มาแตกต่างกัน และรูปแบบก็แตกต่างกันด้วย

มรดกทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของมนุษยชาติย่อมเป็นมรดกวัฒนธรรมของมนุษยทั้งปวงควรยึดมั่นกับหลักการนานาชาติโดยการสร้างสมดุล ระหว่างความต้องการของตนเองและความต้องการของชุมชนวัฒนธรรมอื่น โดยมีข้อแม้ว่าผลสำเร็จจะไม่ทำลายคุณค่าวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชนนั้นๆ การตัดสินใจคุณค่าความเป็นของแท้จะต้องไม่เป็นเกณฑ์ตายตัว แต่ต้องใช้บริบทของวัฒนธรรมนั้นตัดสิน ดังนั้น แต่ละวัฒนธรรมต้องเรียนรู้และเข้าใจในคุณค่าเฉพาะของมรดกของตนเองเสียก่อน ซึ่งมีแนวทางการอนุรักษ์ต่างๆ ที่สำคัญ ดังนี้

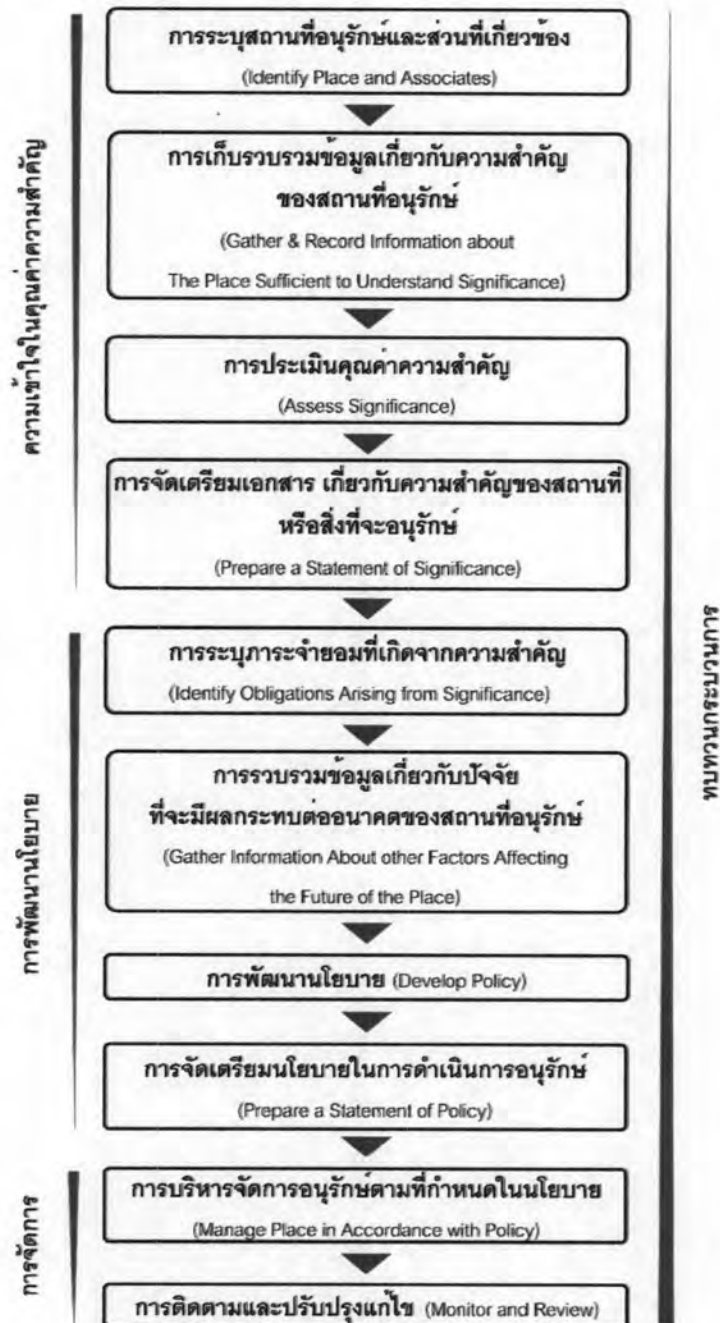
2.4.1 The Burra Charter (The Australia ICOMOS Charter for Place of Cultural Significance)

Burra Charter ของ Australia ICOMOS ³⁴ เป็นหลักการที่กล่าวถึง การอนุรักษ์สถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม (Cultural Significance) และได้ริเริ่มใช้คำว่าสถานที่ (Places) แทนคำว่าโบราณสถานและที่ตั้ง (Monuments and Sites) ที่บัญญัติโดย ICOMOS สากล โดยระบุว่า สถานที่ หมายถึงที่ตั้งบริเวณอาคาร กลุ่มของอาคารหรืองานอื่นๆ พร้อมด้วยส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องและบริเวณรอบๆ การใช้นิยามเช่นนี้เป็นแนวความคิดที่ต้องการเชื่อมโยงระหว่างอาคารที่ตั้งกับวัฒนธรรม และภูมิหลังของภูมิปัญญาที่เป็นตัวสร้างโบราณสถานนั้นๆ เช่น ประเพณี ความเชื่อ อุดมการณ์ เป็นต้น เป็นนิยามที่สามารถครอบคลุมสถานที่บางประเภทที่แม้จะ

³⁴ สมชาติ จึงศิริอารักษ์, แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานจากศตวรรษที่ 18 ถึงสิ้นศตวรรษที่ 20 : จากอารมณณ์และความคิดที่หาสู่ความเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ, หน้าจั่ว วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับที่ 21, 2547-2548, หน้า 80.

ไม่มีตัวอาคารเลย แต่เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือมีประวัติศาสตร์แห่งกิจกรรมซึ่งเต็มไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือความทรงจำ สามารถถูกรวมเข้าไปด้วยเป็นโบราณสถานชนิดหนึ่งได้

หลักการและกระบวนการการอนุรักษ์ของประเทศออสเตรเลียตามที่ปรากฏใน The Burra Charter ได้กำหนดกระบวนการอนุรักษ์ประกอบด้วย 10 ขั้นตอนของการดำเนินงาน³⁵ ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.1 แสดงหลักการและกระบวนการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์มรดกสถานทางวัฒนธรรม (The Burra Charter)

³⁵ Australia ICOMOS , The Burra Charter : The Australia ICOMOS Charter for Place of Cultural Significance ,

นอกจากนี้ Burra Charter ยังริเริ่มใช้คำว่าความสำคัญทางวัฒนธรรม (Cultural Significance) โดยกล่าวว่ามีหมายถึงคุณค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรือสังคม สำหรับอดีต ปัจจุบันและอนาคต คุณค่าเหล่านี้ไม่ได้แยกจากกัน แต่รวมกันอยู่อย่างแยกไม่ออกภายในอาคารเดียวกัน การอนุรักษ์สถานที่ๆ หนึ่ง จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงความสำคัญในทุกๆ ด้านของสถานที่นั้น โดยไม่ให้ความสำคัญพิเศษกับคุณค่าหนึ่งด้วยการทิ้งคุณค่าอื่นๆ

2.4.2 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ (Washington Charter 1987)³⁶

กฎบัตรเวนิซ (Venice Charter) ซึ่งได้อธิบายถึงหลักการ วัตถุประสงค์และวิธีการที่จำเป็นต่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมือง ส่งเสริมให้เกิดความกลมกลืนของทั้งวิถีชีวิตความเป็นส่วนตัวและสังคมชุมชนในพื้นที่นั้นๆ และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความทรงจำแห่งมนุษยชาติ ตามที่กำหนดในข้อแนะนำของ UNESCO ว่าด้วยเรื่องการคุ้มครองและบทบาทในปัจจุบันของพื้นที่ประวัติศาสตร์ (Warsaw-Nairobi 1976) และในเอกสารระหว่างประเทศอื่นๆ นั้น การอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึง ขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการปกป้อง การอนุรักษ์ และการบูรณะของเมืองและพื้นที่ดังกล่าว เทียบเท่ากับการพัฒนาและการปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย

หลักการและวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์

- 1) การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ และชุมชนเมืองอื่นๆ จะต้องผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และของการวางผังเมือง ผังภูมิภาค ในทุกระดับเพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงสุด
- 2) คุณลักษณะที่จะต้องสงวนรักษาไว้ประกอบด้วย ลักษณะทางประวัติศาสตร์ของเมือง ชุมชนเมือง องค์ประกอบทางวัตถุ และทางจิตใจ ซึ่งแสดงถึงลักษณะทางประวัติศาสตร์นี้ เช่น รูปแบบแผนผังของเมืองที่ได้จากการแบ่งพื้นที่ดิน และโครงข่ายถนน ความสัมพันธ์ระหว่างอาคาร พื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง รูปลักษณะภายในและภายนอกของอาคาร ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือชุมชนเมืองและแหล่งที่ตั้ง การใช้สอยที่หลากหลายที่มีอยู่ในเมืองตามกาลเวลา
- 3) การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้อาศัยในพื้นที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จของแผนงานการอนุรักษ์ ควรได้รับการสนับสนุนและเกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เป็นอันดับแรก

³⁶ Washington Charter , ICOMOS : Charter for The Conservation of Historic Towns and Urban Areas , ICOMOS ,1987

- 4) การอนุรักษ์เมืองต้องการดำเนินงานที่เป็นระบบควรหลีกเลี่ยงการยึดมั่นในแนวใดแนวหนึ่งเพราะในแต่ละกรณีซึ่งเป็นเอกเทศอาจมีปัญหาที่แตกต่างกันได้
- 5) การวางแผนการอนุรักษ์เมือง และชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ควรมีการศึกษาในหลายสาขาวิชา
- 6) เมื่อแผนการอนุรักษ์นั้นเป็นที่รับรองแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ที่มีความจำเป็นใดๆ ก็ตาม ควรจะต้องสอดคล้องกับหลักการและเป้าหมายของกฎบัตรนี้
- 7) การบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องนั้น มีความสำคัญมากต่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพ
- 8) การใช้สอยและกิจกรรมใหม่ ควรจะเข้ากันได้กับลักษณะของเมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ การประยุกต์การใช้สอยพื้นที่เหล่านี้ให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบัน
- 9) ปรับปรุงที่พักอาศัย เป็นวัตถุประสงค์พื้นฐานข้อหนึ่งของการอนุรักษ์
- 10) เมื่อมีความจำเป็นต้องก่อสร้างอาคารใหม่ หรือต้องปรับปรุงอาคารที่มีอยู่แล้วควรเคารพต่อลักษณะขอบเขตที่ว่างเดิมของพื้นที่ ทั้งในแง่ของสัดส่วนและขนาดที่ดิน
- 11) ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมือง ควรครอบคลุมถึงเนื้อหาเรื่องการตรวจสอบด้านโบราณคดี และการนำเสนอหลักฐานทางโบราณคดีที่พบอย่างเหมาะสม
- 12) ต้องมีการควบคุมการจราจรภายในเมืองและพื้นที่จอดรถเพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านี้สร้างความเสียหายแก่สิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญหรือแก่สภาพแวดล้อมโดยรอบ
- 13) เมื่อมีการวางผังเมืองซึ่งมีการกำหนดแนวการก่อสร้างทาง จะต้องไม่ให้ทางผ่านเข้าไปในพื้นที่เมืองแต่ควรปรับปรุงเส้นทางจากพื้นที่เมืองออกไปสู่ทางหลักเหล่านั้น
- 14) เมืองประวัติศาสตร์ ควรได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภัยธรรมชาติและสิ่งรบกวนต่างๆ เพื่อความปลอดภัยที่มีผลกระทบต่อเมือง จะต้องนำมาตรการในการป้องกันและซ่อมแซมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามลักษณะเฉพาะของแต่ละที่ที่เกี่ยวข้อง
- 15) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรจัดให้มีการเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ โดยเริ่มจากเด็กควรสนับสนุนการปฏิบัติการขององค์กรต่างๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมและควรมีมาตรการช่วยเหลือทางด้านการเงินเพื่อการอนุรักษ์
- 16) จัดให้มีการฝึกอบรมเฉพาะทาง แก่ผู้ปฏิบัติการอนุรักษ์ในทุกวิชาชีพ

2.4.3 การคุ้มครองแหล่งมรดกสถานของท้องถิ่น

(Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities)

Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities เป็นการคุ้มครองแหล่งมรดกสถานของท้องถิ่น โดยการนำเสนอวิธีการในลักษณะเป็นขั้นตอน ที่มีทั้งหมด 10 ขั้นตอน ซึ่งมีกระบวนการดังนี้³⁷

ขั้นตอนที่ 1) การอนุรักษ์แหล่งมรดกสถาน

จุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม เพื่อรักษาไว้ซึ่งคุณค่าและความสำคัญของสถานที่นั้นๆ ซึ่งสืบทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ค่านิยม ความเชื่อ และประวัติความเป็นมาที่ปรากฏให้เห็นในสถานที่ต่างๆ เหตุที่ต้องมีการพิทักษ์และคุ้มครองแหล่งมรดกสถานเพราะสิ่งเหล่านี้สามารถแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม กฎข้อบังคับ ดังนั้นการที่ชุมชนมีความต้องการคุ้มครองมรดกสถานในท้องถิ่นของตนก็เพราะ มรดกสถานเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงอดีตให้ระลึกถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาของท้องถิ่น เป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะ เฉพาะของพื้นที่และความเจริญรุ่งเรืองที่ผ่านมา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมควรที่จะเก็บรักษาให้กับคนรุ่นต่อไป มรดกสถานเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะทางจิตใจและจริยธรรมของคนในพื้นที่นั้น และควรได้รับการเอาใจใส่โดยออกกฎหมายคุ้มครองหรือมีการวางแผนที่เกี่ยวข้องกับมรดกสถาน

ขั้นตอนที่ 2) ผู้สนใจในมรดกสถาน

ผู้ที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบมรดกสถานในพื้นที่สำคัญ ขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การพิทักษ์คุ้มครองมรดกสถาน เพราะทำให้ทราบถึงผู้ที่เกี่ยวข้องช่วยระบุความสำคัญของมรดก และทำให้แน่ใจในประเด็นสำคัญที่จะพิจารณา ช่วยตัดสินใจการปฏิบัติในอนาคต

ประเภทของบุคคลหน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงานราชการท้องถิ่น องค์กรในชุมชน หน่วยงานภาครัฐที่ดูแลสภาพแวดล้อมหรือพื้นที่ เจ้าของที่ดิน สถาบันการศึกษา และสมาคม/กลุ่มอื่นๆ (ทั้งองค์กรและส่วนบุคคล)

ขั้นตอนที่ 3) สิ่งที่ต้องทราบ

การพิทักษ์คุ้มครองมรดกสถาน จะต้องรวมกลุ่ม ระบุข้อมูลสำคัญของคุณค่ามรดก ดังเช่น ขอบเขตของสถานที่ (บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พื้นที่ที่ทำการอนุรักษ์ หน่วยงาน

³⁷ Australian Heritage Commission , *Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities* , Australian Heritage Commission , 2000.

ที่ต้องรับผิดชอบ แผนงานและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง) ข้อมูลที่มีอยู่ (เอกสารและงานวิจัยอ้างอิงต่างๆ ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ) การขึ้นทะเบียนมรดกสถาน การค้นหาคุณค่าของมรดกสถาน ทั้งหมดจากการค้นคว้าเอกสารออกสำรวจเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์คนในชุมชน และการหาข้อมูลที่ต้องการเพิ่มเติม

ขั้นตอนที่ 4) ความสำคัญของสถานที่

ต้องพิทักษ์คุ้มครองสิ่งที่ทำให้สถานที่มีความสำคัญ จัดหาข้อมูลที่สามารถจะพัฒนาข้อมูลการศึกษา การหาความหมายองค์ประกอบสำคัญของสถานที่ หรือที่เรียกว่า คุณค่าของมรดก ซึ่งมักกล่าวถึง ธรรมชาติและวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรมมีคุณค่าทั้งกับท้องถิ่นและองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ โดยการประเมินความสำคัญของมรดกนั้นจะช่วยให้เห็นชัดเจนว่าพื้นที่แห่งนี้มีคุณค่า ผู้ที่มีส่วนในการประเมินค่าความสำคัญของมรดก คือ ชุมชนท้องถิ่น และคนในท้องถิ่นนั้นจะสามารถประเมินความสำคัญ โดยได้รับความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญที่เป็นนักประวัติศาสตร์ สถาปนิก นักนิเวศวิทยา นักมานุษยวิทยา นักโบราณคดี และที่ปรึกษาด้านมรดกในหน่วยงานท้องถิ่น ซึ่งผู้คนที่ต่างกันก็จะมีวิธีการในการอธิบายและประเมินความสำคัญที่แตกต่างกัน การประเมินความสำคัญของสถานที่ กระบวนการสำหรับการประเมินความสำคัญของมรดกทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม มีขั้นตอนดังนี้ คือ ระบุถึงสถานที่ที่เกี่ยวข้อง พิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่ การหาข้อมูล เปรียบเทียบการประเมินค่า พิจารณาข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้อง และระบุความสำคัญเกี่ยวกับสถานที่

ขั้นตอนที่ 5) ประเด็นสำคัญ

ควรระบุถึงประเด็นสำคัญที่มีผลต่อสถานที่ในอนาคต ซึ่งในขั้นตอนที่ 3 อาจมีการระบอบเขตของประเด็นโดยรวมแล้ว ซึ่งเป็นแนวทางพื้นฐานสำหรับประเด็นที่ควรพิจารณา ดังมีวิธีการดังนี้ การถกปัญหาอาจจะเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม การประชุมสาธารณะ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสำรวจ การปรึกษาหารือกับเจ้าของพื้นที่ และการวิเคราะห์ SWOT ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ได้ผลดีสำหรับการสรุปหาประเด็น

ขั้นตอนที่ 6) สิ่งที่ต้องการให้บรรลุผลสำเร็จ

จากที่ได้หาเป้าหมายจากสิ่งที่สนใจในคุณค่าของสถานที่ และต้องการให้สถานที่เป็นอย่างใดต่อไปในอนาคต การวางแผนการอนุรักษ์มรดกสถานนี้เป็นขั้นตอนของการจัดการ ซึ่งมีเป้าหมายที่กล่าวถึงนโยบายการอนุรักษ์สำหรับมรดกสถาน

ขั้นตอนที่ 7) สิ่งที่ต้องปฏิบัติ

ขั้นตอนนี้เป็นการพัฒนากลยุทธ์หรือการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยกลยุทธ์นี้จะต้องช่วยรักษาความสำคัญของสถานที่ แนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนากลยุทธ์และการปฏิบัติ คือ กลยุทธ์ที่ครอบคลุม คำแนะนำของการพัฒนากลยุทธ์ ตัวอย่างของกลยุทธ์ที่

เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ และกระบวนการวิธีการอนุรักษ์ ที่เป็นกระบวนการของการดูแลรักษา สถานที่ที่ยังคงความสำคัญไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางธรรมชาติของท้องถิ่นหรือมรดกทางวัฒนธรรม เช่น Australian Natural Heritage Charter. , Guidelines for the Protection:Management and Use of Aboriginal and Torres Strait Islander Cultural Heritage Place. และ The Burra Charter : The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.

ขั้นตอนที่ 8) แผนการอนุรักษ์

ความแตกต่างระหว่างการวางแผนอนุรักษ์และวางแผนการจัดการ

การวางแผนอนุรักษ์ (Conservation Plan) เป็นแผนการที่มีรายละเอียดของแนวทางการพิทักษ์และคุ้มครองลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของมรดก ซึ่งนโยบายและวัตถุประสงค์สำหรับมรดกสถานเป็นผลมาจากการวิเคราะห์ด้านการอนุรักษ์ วิธีการอนุรักษ์เป็นการเตรียมพร้อมโดยผู้เชี่ยวชาญการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ ประยุกต์นโยบายของสถานะนั้นและพัฒนารายละเอียดของกลยุทธ์และการปฏิบัติ

การวางแผนจัดการ (Management Plan) บ่อยครั้งที่มีแผนการอนุรักษ์เพิ่ม เต็มเข้ามาและประกอบรวมเข้ากับการปกครอง ทรัพยากร และสภาพเศรษฐกิจที่มีผลต่อสถานที่นั้น ซึ่งควรจะแบ่งประเด็น และจัดเตรียมกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ให้ชัดเจน การวางแผนสำหรับมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น การป้องกันพื้นที่ มรดกสถานที่เป็นของดั้งเดิมในท้องถิ่น และการจัดการภายใต้ประชาชนเป็นผู้กำหนด รวมทั้งออกกฎหมายสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนที่ 9) ปฏิบัติ

เครื่องมือที่ใช้ในการปฏิบัติการจัดการที่นำเสนอในนั้นเป็นระบบการจัดการของโครงการที่ดี การทำแผนงานให้สำเร็จควรทำงานที่ประสานไปพร้อมๆ กันกับแผนงาน และการจัดการโครงการอย่างเป็นกระบวนการ ประกอบด้วย ตารางการจัดการงบประมาณ การจัดสรรทรัพยากร กำหนดสิ่งที่ต้องรับผิดชอบ และบันทึกความก้าวหน้า

ขั้นตอนที่ 10) ทบทวนกระบวนการวางแผน

การวางแผนจัดการ ควรกลับมาทบทวนกระบวนการขั้นตอนหลักๆ ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1- 10 อีกครั้ง

แผนภูมิที่ 2.2 แสดงขั้นตอนการคุ้มครองแหล่งมรดกสถานของท้องถิ่น
(Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities)

2.4.4 ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม³⁸
(Cultural Environment Conservation System)

การสำรวจแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Survey) เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ภายใต้ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System) ระบบดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและเดนมาร์ก (DANIDA) โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการร่วมกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานในระดับท้องถิ่น

เพื่อให้ระบบมีความครอบคลุม และมีความสอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เนื้อหาและวิธีการหลักของระบบการสำรวจนี้ได้ถูกพัฒนาและปรับใช้ทั้งจากระบบสากลที่ใช้อยู่ในนานาชาติ เช่น ระบบการสำรวจมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศเดนมาร์ก

³⁸ โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-5.

InterSAVE (International Survey of Architectural Values in The Environment) และระบบการสำรวจลงทะเบียนต่างๆ ของประเทศไทย

ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เป็นหนึ่งในผลผลิตที่สำคัญ ภายใต้โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (TCEP) ระบบนี้เกิดจากการนำระบบเพื่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเดนมาร์ก ได้แก่ SAVE (Survey of Architecture Value in the Environment) และระบบการบูรณาการแหล่งมรดกวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการวางแผน CHIP (Cultural Heritage in Planning) มาปรับใช้และปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

2.4.4.1 ขั้นตอน และกระบวนการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ขั้นตอนการดำเนินการสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะสำคัญ คือ

1) การศึกษาระดับกว้าง

ขั้นตอนการดำเนินการของระยะที่ 1 สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 6 ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนมีผลผลิตสำคัญที่แตกต่างกันไป ซึ่งระบบได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบกิจกรรมในการดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่ได้ รวมถึงได้นำเสนอถึงแหล่งของข้อมูลที่อาจได้มาเพื่อประกอบการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เป้าหมายหลักของการศึกษาในระดับกว้างนี้ คือ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อรวบรวมประเด็นองค์ความรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายและกระจัดกระจาย มาดำเนินการให้เป็นหมวดหมู่และสัมพันธ์กันกับผังกายภาพ โดยมีผลผลิตหลักสำคัญ คือ ทะเบียนแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและผังกายภาพแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพื้นที่ รวมถึงลำดับความสำคัญเร่งด่วนของแต่ละพื้นที่ เพื่อประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป (การศึกษาในระดับรายละเอียด)

การศึกษาในระดับกว้าง (ขั้นตอนที่ 1) ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสรุปคุณลักษณะสำคัญ การระบุแหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม การสำรวจจัดทำเอกสารข้อมูล การประเมินคุณค่าและการวิเคราะห์ การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน และการบูรณาการเข้าสู่แผนระดับกว้าง

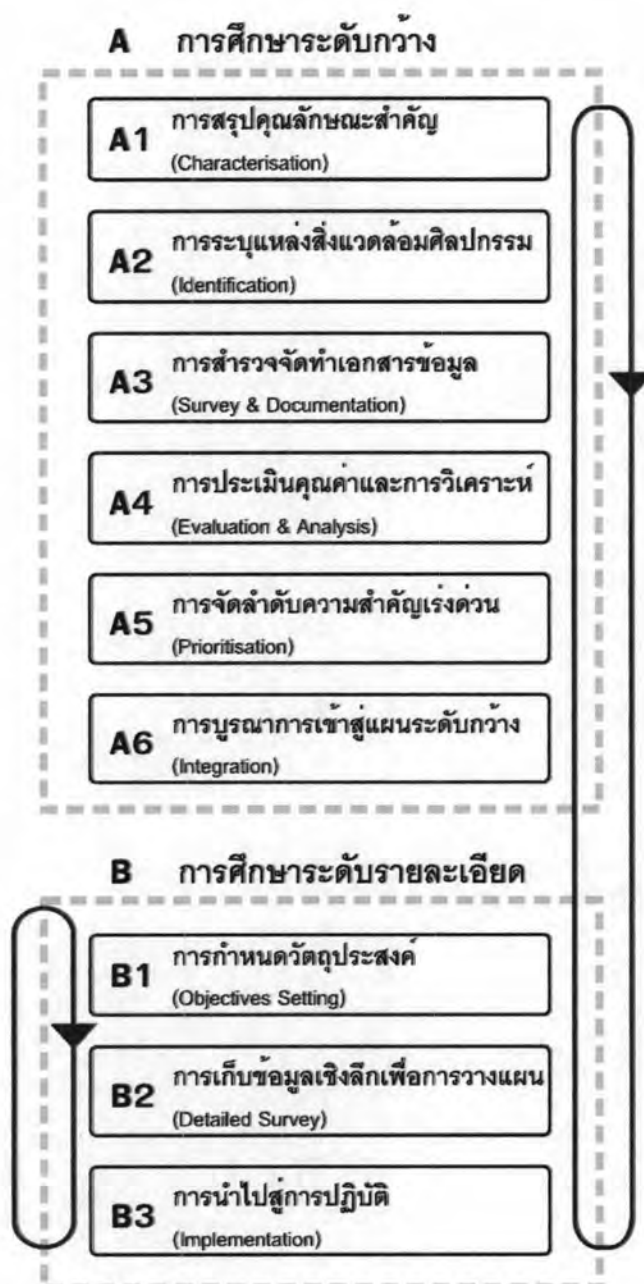
2) การศึกษาระดับรายละเอียด

สืบเนื่องจากผลการดำเนินการขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในระดับกว้าง ผลจากการจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงพื้นที่ที่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการเพิ่มเติม ทั้งนี้การเลือกตั้งกล่าวอาจจะหรือควรจะสัมพันธ์กันกับงบประมาณของ

ท้องถิ่น ซึ่งโดยปกติจะไม่เพียงพอกับการดำเนินการพร้อมกันในทุกพื้นที่ ดังนั้นผลที่ได้จากการจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วนโดยอิงจากข้อมูลที่ครบรอบด้าน จะทำให้เกิดการดำเนินการในพื้นที่ใดๆ ก่อนพื้นที่อื่นๆ จะมีเหตุผลทางวิชาการ รองรับถึงผลการตัดสินใจดังกล่าว อันเป็นการส่งเสริมกระบวนการปกครองแบบธรรมาภิบาลและหลีกเลี่ยงการตัดสินใจพัฒนาพื้นที่ โดยอิงประโยชน์ส่วนบุคคลของกลุ่มผลประโยชน์ในระดับท้องถิ่น

การศึกษาระดับรายละเอียด (ขั้นตอนที่ 2) สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ การกำหนดวัตถุประสงค์ การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน และการนำไปสู่การปฏิบัติ

แต่ละขั้นตอนมีผลผลิตสำคัญที่แตกต่างกันไป โดยเป้าหมายหลักของการศึกษาในระดับรายละเอียด คือ แผนบูรณาการและแผนปฏิบัติการระดับท้องถิ่น ซึ่งได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ แผนดังกล่าวจะประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงลึกทั้งในสภาวะกายภาพและสังคมที่จะได้นำมาใช้เป็นตัวกำหนด มาตรการและแนวทางที่ปฏิบัติได้จริง ตรงกับความต้องการและวิถีทัศน์ของคนในพื้นที่ และมีความสอดคล้องกับทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ เช่นเดียวกับกับขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในระดับกว้าง ระบบได้นำเสนอทางเลือกของรูปแบบกิจกรรมในการดำเนินการ ที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่รวมถึงการนำเสนอแหล่งของข้อมูลประกอบ ที่อาจได้มาเพื่อประกอบการดำเนินการในแต่ละขั้นตอน

แผนภูมิที่ 2.3 แสดงขั้นตอน และกระบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

2.4.5 กฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม³⁹

(International Cultural Tourism Charter : Managing Tourism at Places of Heritage Significance)

โดยรับรองในที่ประชุมสามัญครั้งที่ 12 ของ ICOMOS ที่ประเทศเม็กซิโก ตุลาคม 1999 เนื่องด้วยการท่องเที่ยว คือ หนทางหลักแห่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์

³⁹ International Cultural Tourism Charter : Managing Tourism at Places of Heritage Significance , ICOMOS ,1999.

จะต้องสร้างโอกาสให้ทั้งประชาชนในท้องถิ่น และผู้มาเยือนได้มีประสบการณ์รับรู้ และเข้าใจใน มรดกและวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ ที่หลากหลาย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีความเป็นไปได้ด้วยความรวดเร็ว จนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทางคุณค่าขึ้น จึง ควรมีการจัดการในรูปแบบที่ยั่งยืน เพื่อให้สืบทอดแก่คนในรุ่นต่อไป ดังนั้นการอนุรักษ์และการวางแผนการท่องเที่ยว จะต้องเป็นประสบการณ์ที่คุ้มค่าเป็นที่พึงพอใจ และสร้างความสุขแก่ผู้มาเยือน โดยที่คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการวางแผนการอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ต้องสร้างผลตอบแทนแก่ชุมชนท้องถิ่น การส่งเสริมการท่องเที่ยว ต้อง ปกป้อง และรักษาคุณค่าลักษณะเฉพาะของมรดกทั้งทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรม

2.4.6 เกณฑ์การประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม⁴⁰ (Heritage Council of Western Australia)

การประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของ Heritage Council of Western Australia : Criteria of Cultural Heritage Significance for Assessment of Places for Entry into The Register of Heritage Places ได้กำหนดถึงสิ่งที่ต้องพิจารณาหรือหลักเกณฑ์ ในการประเมิน 5 ด้าน โดยจากการประเมินค่าทางสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ ความสำคัญหรือคุณค่าทางสังคม/วัฒนธรรม สิ่งที่ทำได้ยาก และการเป็นตัวแทน โดยการประเมินคุณค่าของชุมชน คลองบางน้อยจะนำการประยุกต์ใช้ของเกณฑ์การประเมินคุณค่าดังกล่าว โดยเลือกหลักเกณฑ์ สำคัญ 3 ด้าน ประกอบด้วย คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสังคม/วัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

2.4.6.1 คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value)

เป็นการแสดงถึงความสำคัญของสิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะทางด้านสุนทรียภาพหรือความงามของชุมชน ระบบความคิด การออกแบบ ความเป็นเลิศทางสุนทรียภาพ นวัตกรรม ความสำคัญของสิ่งที่มีส่วนให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพของพื้นที่ แสดงให้เห็นโดยคุณลักษณะของสถานที่ที่เป็นจุดสังเกตหรือมีผลกระทบต่อทัศนคติ หรือมีส่วนในการระบุคุณค่าทางสุนทรียภาพ วัฒนธรรมแวดล้อม หรือภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่ตั้งอยู่ภายในท้องถิ่น

⁴⁰ Heritage Council of Western Australia , *Criteria of Cultural Heritage Significance for Assessment of Places for Entry into The Register of Heritage Places* , 2005 , pp.7-8.

2.4.6.2 คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value)

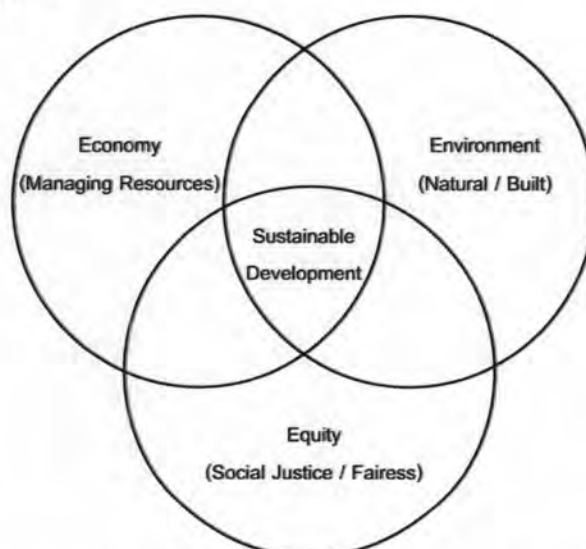
คุณค่าของประวัติศาสตร์เป็นความสำคัญของวิวัฒนาการ หรือแบบแผน รูปแบบทางประวัติศาสตร์ มีความหลากหลายของวัฒนธรรมที่แสดงถึงอาชีพของคน พัฒนาการ ของชุมชน ขอบเขต หรือสภาพชุมชน และความสำคัญในความสัมพันธ์ของเหตุการณ์สำคัญ ระยะเวลา หรือกิจกรรมของประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น รูปแบบการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล งาน กิจกรรม มีลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้น และมีความสำคัญของ เทคนิค ความคิด การออกแบบหรือความเป็นเลิศทางสุนทรียภาพ นวัตกรรมในช่วงเวลานั้นๆ

2.4.6.3 คุณค่าทางด้านสังคม (Social Value)

เป็นความสำคัญของกลุ่มที่เชื่อมโยงกันทั้งหมดประกอบด้วยความสำคัญของ สถานที่ที่มีคุณค่าสูง โดยชุมชนหรือกลุ่มของวัฒนธรรม ศาสนา จิตวิญญาณ สุนทรียภาพ หรือ การเชื่อมโยงทางการศึกษา ที่มีส่วนทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณของสถานที่

2.4.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development)

"แผนปฏิบัติการ 21" หรือ Agenda 21⁴¹ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินการ การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลใน 3 มิติ ได้แก่ 1) สังคม 2) เศรษฐกิจ และ 3) สิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาทุกด้านล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2.4 แสดงแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนของแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21)

⁴¹ สำนักความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม , <http://www.mnre.go.th/MNRE/Agenda21>

แผนนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ อย่างสมดุล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถอธิบายความสำคัญของแต่ละมิติได้ดังนี้

1) มิติการพัฒนาสังคม หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล โดยพัฒนาคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้น ปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึกและวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์จากการพัฒนา และคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย รวมทั้งมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่หลากหลายมาใช้อย่างเหมาะสม

2) มิติทางเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่องในระยะยาว และเป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้องเป็นไปอย่างสมดุลและเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความสามารถในการแข่งขัน และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจะต้องมาจากกระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสะอาด ลดปริมาณของเสีย ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและไม่สร้างมลพิษที่จะกลายมาเป็นต้นทุนทางการผลิตระยะต่อไป รวมทั้งเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน

3) มิติทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขอบเขตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถพลิกฟื้นให้กลับคืนสู่สภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมให้มากที่สุด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสและมีปัจจัยในการดำรงชีพ ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มุ่งจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูล (ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2547)

2.4.8 การจัดทำมาตรการเพื่อการอนุรักษ์

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ของระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมได้ถูกนำมากำหนดมาตรการ เพื่อใช้ตอบสนองของวัตถุประสงค์และบรรลุนิติสัมพันธ์ที่กำหนด

มาตรการเพื่อการอนุรักษ์มี 2 รูปแบบ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ที่ต่างกันไป โดยปกติเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบ และแรงคัดค้านจากคนในพื้นที่ มาตรการจูงใจควรที่จะถูกนำมากำหนดใช้ก่อน เพื่อที่จะใช้มาตรการจูงใจดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความเข้าใจกับคนในพื้นที่ เว้นแต่ในกรณีพื้นที่ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนมาตรการเชิงควบคุมจะเป็นเครื่องมือที่มี

ประสิทธิภาพที่สูงกว่า อย่างไรก็ตามมาตรการทั้ง 2 รูปแบบสามารถนำมาใช้พร้อมกันได้ โดยท้องถิ่นเองควรจะพิจารณาถึงระดับของการใช้ตามที่จำเป็นและเหมาะสม

1) มาตรการจูงใจ (Enabling measure) ได้แก่ ยกเว้นภาษีบางประเภทให้อาคารอนุรักษ์รวมถึงวัสดุก่อสร้างท้องถิ่น การอำนวยความสะดวกในการขออนุญาตปรับปรุงอาคารเก่า การสร้างประโยชน์พิเศษให้กับอาคารเก่าหรืออาคารใหม่ที่ดำเนินการตามคู่มือการออกแบบ เช่น การเพิ่มสัดส่วนพื้นที่อาคารต่อที่ดิน (FAR or GCR) การมอบรางวัลและเผยแพร่สู่สาธารณะให้กับอาคารที่อนุรักษ์ได้ดี การจัดทำกิจกรรมสร้างการรับรู้สาธารณะ (Public Awareness) เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าความสำคัญพื้นที่ และการออกเงินสนับสนุน (Matching Fund) ร่วมกับเจ้าของบ้านในการปรับปรุงอาคาร

2) มาตรการเชิงควบคุม (Controlling Measure) ได้แก่ การกำหนดความสูงและประโยชน์การใช้ที่ดินและอาคาร การกำหนดวัสดุและสีหลังคา และการขึ้นทะเบียนโบราณสถานให้กับอาคารอนุรักษ์

2.4.9 มาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดสัมมนาระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อกำหนดแนวทางการสร้างมาตรการและแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการดูแลรักษาอาคารและบริเวณที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ มีเครื่องมือและกลยุทธในการดูแล 2 ประการ ได้แก่ การใช้กลไกการควบคุม (Control Mechanisms) และการสร้างแรงจูงใจ (Incentives Building) สำหรับมาตรการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมโดยการสร้างแรงจูงใจประกอบด้วย 5 มาตรการดังนี้⁴²

2.4.9.1 มาตรการทางการเงิน (Financial Instruments)

มาตรการทางการเงินหมายถึง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่หน่วยงานภาครัฐนำมาสร้างแรงจูงใจแก่เจ้าของอาคารในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รูปแบบต่างๆ คือ เงินช่วยเหลือและเงินให้ยืม (Grant and Loan) จากการช่วยเหลืองบประมาณของรัฐบาล และระบบภาษี (Taxation) เช่น การยกเว้นหรือการลดหย่อนภาษี

⁴² กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม , เอกสารประกอบการสัมมนาระดมสมองของผู้เชี่ยวชาญ *โครงการกำหนดแนวทางการสร้างมาตรการและแรงจูงใจ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม* , สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม , 2543 , หน้า 8.

2.4.9.2 การยกย่องและการให้รางวัล

แรงจูงใจลักษณะนี้ โดยทั่วไปแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การให้รางวัลและยกย่องตัวบุคคล และการให้รางวัลแก่สถานที่ การให้รางวัลแก่บุคคลหมายถึงการยกย่องหรือแสดงการยอมรับผู้เชี่ยวชาญ หรือประชาชนในพื้นที่ ซึ่งดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารเก่าหรือบริเวณซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคคลหรือชุมชนอื่นๆ

2.4.9.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน(Public Participation)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์หรือพัฒนาพื้นที่ และอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอาจทำได้หลายวิธี ได้แก่ การปรึกษาสาธารณะและกลไกระดับรากหญ้า

1) การปรึกษาสาธารณะ (Public Consultation) กระบวนการนี้จะมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จ เนื่องจากเป็นการช่วยสร้างจิตสำนึกสาธารณะ และเพิ่มแรงสนับสนุนในแผนงาน รวมทั้งอาจช่วยเสริมแนวความคิด และข้อมูลในข้อเสนอโครงการให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแสดงความคิดเห็นต่อทางเลือกที่ตนต้องการด้วย กระบวนการนี้สามารถสร้างความน่าเชื่อถือของภาครัฐต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ เนื่องจากการได้รับแรงสนับสนุนหลักปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการปรึกษาสาธารณะที่ประสบความสำเร็จ

2) กลไกระดับรากหญ้า (Grassroots Mechanisms) ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในโลกตะวันตกกลไกรากหญ้าได้รับความนิยมน้อยลงในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์เนื่องจากงานด้านการอนุรักษ์บ่อยครั้งมักไม่ได้รับการสนับสนุนในระดับสถาบัน (Institutional Support) อีกทั้งงบประมาณจากส่วนกลางซึ่งจัดสรรลงมายังงานส่วนนี้ก็มักไม่เพียงพอ ส่งผลให้ชุมชนในระดับรากหญ้าลุกขึ้นมามีบทบาท และมีความสำคัญในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์มากขึ้นอย่างชัดเจน การทำงานในลักษณะของอาสาสมัคร และทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจะมีบทบาทอย่างมากในอนาคต

2.4.9.4 การฝึกอบรม (Training Programmes)

การให้การฝึกอบรม และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารถือเป็นมาตรการสร้างแรงจูงใจที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับมากอีกมาตรการหนึ่ง เนื่องจากมาตรการนี้เป็นกิจกรรมที่ส่งผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชน และท้องถิ่นโดยตรงในลักษณะการสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น การให้

ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิค ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ตลอดจนทักษะเฉพาะด้านแก่กลุ่มคนจะทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกิดขึ้นได้จริง

2.4.9.5 การส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และให้การศึกษาแก่ชุมชน (Promotion and Public Education)

แรงจูงใจประเภทนี้จัดเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการสร้างพื้นฐานและทัศนคติ ตลอดจนมุมมองที่ดีด้านการอนุรักษ์ให้แก่ประชาชน ในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำป้ายอนุสรณ์ (Commemoration) การนำเสนอและแปลความหมาย (Presentation and Interpretation) การให้การศึกษาแก่ชุมชน (Public Education) จัดเป็นแนวทางที่จะทำให้กระบวนการอนุรักษ์บรรลุผลสำเร็จในระยะยาว เนื่องจากหากชุมชนมีประชาชนหรือกลุ่มบุคคลที่สนใจ และมีความตั้งใจจริงที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เมื่อมีการริเริ่มโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีความตั้งใจและมุ่งมั่นให้โครงการนั้นๆ เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 นิธิ ลิศนันท์ : แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม , 2544 ⁴³

จากการศึกษางานวิจัยนี้ได้พบว่าชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา มีสภาพแวดล้อมและชุมชนริมน้ำที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งมีแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน โดยการเสนอแนะการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยจำแนกออกเป็นเขตโบราณสถาน เขตอนุรักษ์อาคาร และเขตควบคุมการก่อสร้าง การเชื่อมโยงระบบเครือข่ายสัญญาณ โดยปรับปรุงทางเดินเท้า และจุดเชื่อมต่อระหว่างชุมชนสองฝั่งคลอง และเชื่อมเส้นทางสัญญาณทางน้ำให้เป็นระบบ ปรับปรุงและอนุรักษ์ทางกายภาพของอาคาร ภูมิทัศน์ริมน้ำ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม รวมทั้งฟื้นฟูทางสังคม เศรษฐกิจ โดยส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

⁴³ นิธิ ลิศนันท์ , แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนริมน้ำคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม , (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2544.)

2.5.2 จันทน์ เลิศจินดาทรัพย์ : การศึกษารูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ แม่กลองตอนล่าง กรณีศึกษาอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อัมพวา บางคนที และดำเนินสะดวก , 2534 ⁴⁴

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทราบถึงลักษณะของรูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่า บริเวณที่ราบลุ่มแม่กลองตอนล่าง ซึ่งเป็นชุมชนชายฝั่งทะเลมีรูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินในลักษณะของสังคมเกษตรกรรม โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ชุมชนชาวสวน ชาวประมง และชาวนา ซึ่งชุมชนที่มีความสำคัญที่สุดและแสดงถึงเอกลักษณ์ของชุมชนน้ำในที่ราบภาคกลาง คือ ชุมชนชาวสวน มีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำลำคลองอย่างมาก มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ โดยได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศตามนโยบายประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศวิทยา ดังนั้นจึงมีแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสม คือ การส่งเสริมการทำเกษตรกรรมที่ใช้วิธีการทางธรรมชาติเป็นหลัก เพื่อเป็นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และสอดคล้องกับการสร้างเศรษฐกิจที่ดีและการอนุรักษ์ชุมชนน้ำ ควรส่งเสริมการทำอุตสาหกรรมต่อเนื่องการเกษตรในครัวเรือน และส่งเสริมกิจกรรมในแม่น้ำลำคลอง เช่น การคมนาคมขนส่งทางน้ำ ตลาดน้ำ เป็นต้น ส่วนประเด็นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่มากที่สุด คือ การจัดการระบบน้ำ ทั้ง น้ำดีเพื่อการเกษตรและแก้ไขปัญหาน้ำเค็มน้ำเสียที่มาจากนอกพื้นที่ รวมทั้งจำเป็นต้องปลูกป่าชายเลน ปรับปรุงสภาพพื้นที่ชายฝั่งทะเลให้ดีขึ้น เพื่อเป็นการสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศ

2.5.3 เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์ : แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่ , 2546 ⁴⁵

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าและเอกลักษณ์ของคลองและชุมชนริมคลอง วิเคราะห์บทบาทและศักยภาพในการอนุรักษ์ รวมทั้งเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ ดังจากผลการศึกษาพบว่า คลองบางกอกใหญ่เป็นคลองสายประวัติศาสตร์ที่ยังมีโครงข่ายคลองย่อยที่สมบูรณ์ โดยเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมก่อนมีการขุดคลองลัด มีชุมชนที่มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนริมน้ำที่มีคุณค่าอยู่ตลอดแนวคลอง ทั้งศาสนาสถาน บ้านริมคลอง สภาพแวดล้อม วิถี

⁴⁴ จันทน์ เลิศจินดาทรัพย์, การศึกษารูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ แม่กลองตอนล่าง กรณีศึกษาอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อัมพวา บางคนที และดำเนินสะดวก (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2534.)

⁴⁵ เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์, แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2546.)

ชีวิต และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดเป็นโครงสร้างเมืองและองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน มีการใช้คลองเส้นทางแห่งพระในประเพณีชักพระ และเป็นเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ

องค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนริมคลอง คือ การมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ องค์ประกอบภายในชุมชนที่แสดงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมริมน้ำ ประกอบด้วยพื้นที่กิจกรรมทางสังคม ทางเดินเท้า มุมมอง และระบบกิจกรรมภายในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการใช้คลองในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนย่อย

แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่ ประกอบด้วย การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของคลอง เพื่อรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว การอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชนริมคลอง โดยใช้มาตรการทางผังเมือง การอนุรักษ์เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชนย่อย โดยออกข้อกำหนดควบคุมความสูงและรูปแบบอาคาร การฟื้นฟูระบบกิจกรรมของชุมชนให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคต

2.5.4 อารมณ์ จันทรสมวงศ์ : วิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนากรณีศึกษาชุมชนชาวสวน ในจังหวัดสมุทรสงคราม , 2541 ⁴⁶

จากการศึกษางานวิจัยพบว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณดังกล่าวยังคงเป็นไปเพื่อการเกษตรในลักษณะ สวนรอบบ้าน หรือ สวนผสม ที่มีความหลากหลายทางพืชพรรณ สภาพเศรษฐกิจ สังคมของจังหวัดยังคงเป็นสังคมชนบทที่สงบและมีเอกลักษณ์ของสังคมไทย คือ ชุมชนริมน้ำ สภาพสังคมดังกล่าวยังเป็นที่มาของตลาดน้ำอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไทยในเขตที่ราบลุ่มมาแต่โบราณ ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนพืชพรรณธัญญาหาร ซึ่งเป็นดัชนีชี้ให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มแม่น้ำแม่กลอง และสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้คนที่พึ่งพาแม่น้ำลำคลองสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

บทสรุปจากกรณีศึกษาชุมชนชาวสวนบางน้อย และบางสะแก มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวสวนทั้งสองแห่ง ซึ่งให้เห็นว่าชุมชนชาวสวนมีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตไปในทิศทางเดียวกัน แบ่งเป็น 3 ช่วงใหญ่คือ ช่วงแรก เป็นช่วงที่ระบบนิเวศเกษตรค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยเป็นการผลิตเพื่อขายที่ดำเนินควบคู่มากับการผลิตเพื่อยังชีพ ผลผลิตเหล่านั้นนอกจากจะมีการค้าขายกันภายในระดับท้องถิ่นแล้ว ยังมีเครือข่ายการค้าที่

⁴⁶ อารมณ์ จันทรสมวงศ์ , วิถีชีวิตและสวนไทยในบริบทการพัฒนากรณีศึกษาชุมชนชาวสวน ในจังหวัดสมุทรสงคราม , (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม , มหาวิทยาลัยมหิดล , 2541.)

เชื่อมโยงระหว่างชุมชนและเมืองด้วย มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันเป็นการเพิ่มความมั่นคงของการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชน ช่วงที่สอง เป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงสำคัญทางด้านนิเวศวิทยา และสภาพเศรษฐกิจสังคม มีการเปลี่ยนแปลงของภาครัฐ และโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและการแสวงหาทางเลือกใหม่ในระบบการผลิต มีการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น วัตถุดิบ สารเคมี และเครื่องมือทางการเกษตรมากขึ้น และในระยะหลังการเกษตรค่อยๆ ชบเซาลง ไปสู่ในช่วงที่สาม เป็นช่วงที่พัฒนาต่อจากช่วงที่สองแต่อยู่ในอัตราเร่งกว่า กล่าวคือ น้ำตาลมะพร้าวได้หมดไปจากชุมชนอย่างสิ้นเชิง และมีการทำงานนอกภาคเกษตรซึ่งกลายมาเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชาวสวน จึงมีอาชีพหลายอย่างไปพร้อมกัน อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลต่อพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชนให้ก้าวไปสู่การผลิตเชิงพาณิชย์หรือการเกษตรแผนใหม่

2.5.5 ญาดานาคสิทธิ์ : การอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ , 2549 ⁴⁷

ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวงแห่งนี้ยังคงมีเสน่ห์ และคงความเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นไถยวนชาวล้านนาที่เด่นชัดเพียงแห่งเดียวที่ยังคงมีประเพณี วัฒนธรรม และองค์ประกอบโครงสร้างทางกายภาพเหลืออยู่ แต่เนื่องจากในปัจจุบันจังหวัดเชียงใหม่ได้ถูกจัดให้เป็นศูนย์กลางทางการค้าและการท่องเที่ยวของทางภาคเหนือ ซึ่งทั้งนี้ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ก็เป็นอีกเส้นทางหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีเส้นทางเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวดอยอินทนนท์ ประกอบกับมีผลิตภัณฑ์ตำบลที่น่าสนใจ จนเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวแวะเข้าไปเที่ยวชมอำเภอแม่แจ่มเกือบตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวที่จะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ เข้าไปเที่ยว และเยี่ยมชมวิถีชีวิต กิจกรรม ประเพณีต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงทำให้เกิดการก่อสร้างบ้านพักตากอากาศ หรือโรงแรมต่างๆ ขึ้น เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้าไปเที่ยวชมในแต่ละปี ด้วยเหตุนี้เองอาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม สังคม วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไถยวนบ้านยางหลวงได้

ดังนั้นก่อนที่จะมีอิทธิพลของการท่องเที่ยว และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบันจะเข้ามาทำลายรากเหง้าที่บ่งชี้ถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของชุมชนชาวไถยวน จึงควรต้องรับมีการกำหนดนโยบายและมาตรการต่างๆ ในการทำการอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนแห่งนี้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพัฒนาการของชุมชน เอกลักษณ์ในการตั้งถิ่นฐานและความ

⁴⁷ ญาดานาคสิทธิ์ , การอนุรักษ์ชุมชนชาวไถยวนบ้านยางหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ , (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2549.)

เชื่อมโยงในการดำเนินชีวิตกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น รวมทั้งศึกษาปัญหา และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินที่มีผลกระทบต่อคุณค่าและเอกลักษณ์ชุมชน เพื่อเสนอแนะเป็นนโยบายและมาตรการในการอนุรักษ์โดยควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เหมาะสม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียง

สรุปแนวความคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการอนุรักษ์ และ พื้นฟูชุมชน คลองบางน้อย ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่า และเอกลักษณ์ และแนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู ซึ่งเป็นการสรุปจากหลายแนวความคิด โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

แนวความคิด	สรุปแนวความคิด
แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน	
ความหมายของชุมชน George Hillary Dennis E. Poplin The Local Government Management Board จิตติ มงคลชัยอรัญญา	จากแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางด้านภูมิศาสตร์ในเรื่องของสถานที่ตั้งของชุมชน และระบบกิจกรรมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในเรื่องของความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม สภาพเศรษฐกิจ อาชีพ โดยที่มีความเชื่อมโยงทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม มีความรู้สึกผูกพันร่วมกันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้
ภูมิปัญญาไทย เอกวิทย์ ณ ถลาง ศรีสักกร วัลลิโกดม คณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาเอกลักษณ์ทาง ธรรมชาติ สุรจิต ชिरเวทย์	ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานและภูมิปัญญาการจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เกิดจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคม ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัว ที่ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นไม่เหมือนใคร ดังรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชาวแม่กลองที่เป็นการตั้งถิ่นฐานริมน้ำทำสวนเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของชุมชน
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน Glenn T. Trewartha เท็ดคักดี เตชะกิจขจร	สภาพทางด้านธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม และประชากร เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยลักษณะของการตั้งถิ่นฐานมิได้มีความหมายในตัวเอง หากแต่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตเป็นหลัก

ตารางที่ 2.2 แสดงการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู(ต่อ)

แนวความคิด	สรุปแนวความคิด
<p>องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เทิดศักดิ์ เศรษฐกิจขจร</p> <p>แนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพของเมือง Kevin Lynch</p>	<p>องค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ โดยมีโครงสร้างของชุมชนนั้นเป็นตัวโยงความสัมพันธ์ คือ ชุมชนริมน้ำ สวนผลไม้ และเครือข่ายลำน้ำ ที่ช่วยรักษาสมดุล และให้คนในชุมชนนั้นสามารถดำรงอยู่ได้</p> <p>การศึกษาจินตภาพนี้จะนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์ได้โดยสามารถนำมาเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะเฉพาะของเมือง หรือสภาพทางด้านกายภาพ ที่มีลักษณะเด่นควรค่าแก่การอนุรักษ์และปรับปรุง อันจะทำให้จินตภาพสาธารณะ (Public Image) ที่คลุมเครือปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน</p>
<p>แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน</p>	
<p>การอนุรักษ์ชุมชน ประสงค์ เอี่ยมอนันต์</p> <p>บัณฑิต จุลาสัย</p> <p>Feilden B. M. and J. Jokilehto</p> <p>Nahoum Cohen</p>	<p>การอนุรักษ์ชุมชนตีความได้สองความหมายคือ ชุมชนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ หรือบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพ ซึ่งต้องอนุรักษ์ทั้งบริเวณให้ครบถ้วน พื้นที่ดังกล่าวอาจต้องการทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาพร้อมกัน โดยมีกรอบจำกัดให้พัฒนาได้เท่าที่ไม่ทำลายบริเวณที่ควรอนุรักษ์</p> <p>การอนุรักษ์ทำให้รู้จักตนเองรู้จักรากเหง้าความเป็นมา หวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องทางเอกลักษณ์ท้องถิ่น</p> <p>ไม่ควรรักษาไว้ให้อยู่ในลักษณะเดิมโดยไม่มีการพัฒนา แต่ให้เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยความต้องการของประชาชน</p> <p>การดูแลรักษาโครงสร้างเดิมของชุมชนให้เกิดความต่อเนื่อง ผสมผสานสิ่งใหม่และสิ่งเก่าเข้าด้วยกัน โดยการอนุรักษ์ทั้งลักษณะโดยรวม บริบทแวดล้อมของเมือง การมีส่วนร่วมของชุมชน และทัศนคติทางวัฒนธรรมด้วย</p>

ตารางที่ 2.2 แสดงการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู(ต่อ)

แนวความคิด	สรุปแนวความคิด
<p>สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม</p> <p>โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม</p> <p>แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์</p> <p>Catanese & Snyder</p>	<p>การดูแลรักษาคุณค่าของพื้นที่โดยรวมผ่านการพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งในสภาวะกายภาพทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ วิถีชีวิต ประเพณี ภูมิปัญญา รวมถึงผู้คนที่จะต้องเป็นผู้ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ การอนุรักษ์ในบริบทนี้จึงไม่ใช่การกระทำ เพื่อให้เกิดภูมิทัศน์แบบพิพิธภัณฑสถาน แต่เป็นการพยายามให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต</p> <p>แรงจูงใจที่ผลักดันไปสู่การดำเนินการ คือ เพื่อพิทักษ์มรดกของสังคม สร้างความหลากหลายมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้นในเมือง เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนให้คนรุ่นหลังต่อไป</p>
<p>การฟื้นฟูชุมชน</p> <p>Lichfield</p>	<p>ครอบคลุมและผสมผสานการแก้ไขปัญหามรดกของเมือง และนำมาสู่การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น ในด้านของเศรษฐกิจ กายภาพ สังคม และสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้น</p>
แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์	
<p>คุณค่าและเอกลักษณ์</p> <p>ศักดิ์ชัย เกียรติวนาคินทร์</p> <p>Harry Launce Garnham</p>	<p>คุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึกและจิตวิญญาณ อันนำไปสู่เอกลักษณ์และการรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น คุณค่าทางศิลปกรรมส่งผลต่อการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับชุมชนด้วย</p> <p>ลักษณะเฉพาะและเอกลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย องค์ประกอบด้านโครงสร้างทางกายภาพ กิจกรรมหน้าที่ของชุมชน และการสื่อความหมาย ซึ่งสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ เพื่อนำไปดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน</p>

ตารางที่ 2.2 แสดงการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู(ต่อ)

แนวความคิด	สรุปแนวความคิด
<p>การประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์</p> <p>โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม</p> <p>เกณฑ์การประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์</p> <p>Cultural Environment Conservation System :CECS</p> <p>เกณฑ์การประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage Council of Western Australia)</p>	<p>ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมนี้ให้ความสำคัญในทุกขั้นตอนกับคุณค่าโดยรวมบนพื้นฐานของการพิจารณาพื้นที่แบบที่ยังมีชีวิตอยู่ครอบคลุมถึงสิ่งที่เป็นวิถีชีวิตของผู้คน ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเรียกรวมว่า ระบบนิเวศท้องถิ่น คุณค่าที่ใช้พิจารณาแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ</p> <p>คุณค่าทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางเศรษฐกิจสังคมร่วมสมัย</p> <p>CECS คือการนำกระบวนการ SAVE และ CHIP มาปรับใช้และปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมกับบริบทของไทย มีขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอนคือ การศึกษาระดับกว้าง และระดับรายละเอียด</p> <p>หลักเกณฑ์สำคัญในการประเมินคุณค่า 3 ด้านที่นำมาประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย คุณค่าทางสุนทรียภาพ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสังคม/วัฒนธรรม</p>
แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู	
<p>แนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู</p> <p>The Burra Charter (Australia ICOMOS)</p> <p>Washington Charter</p> <p>Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities</p>	<p>The Burra Charter มีกระบวนการอนุรักษ์ 10 ขั้นตอน โดยแบ่งเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ ความเข้าใจในคุณค่าความสำคัญ การพัฒนานโยบาย และการจัดการ</p> <p>Washington Charter การอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ ขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการปกป้อง การอนุรักษ์ และการบูรณะของเมือง การพัฒนาและการปรับปรุง ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตร่วมสมัย</p> <p>เป็นการคุ้มครองแหล่งมรดกสถานของท้องถิ่น โดยเป็นขั้นตอนตั้งแต่การจัดหาข้อมูลเบื้องต้น กำหนดเป้าหมาย และกระบวนการในการอนุรักษ์ รวมถึงผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ วิธีการ จนไปถึงการติดตามผล และทบทวนการวางแผน</p>

ตารางที่ 2.2 แสดงการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู(ต่อ)

แนวความคิด	สรุปแนวความคิด
แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู	
International Cultural Tourism Charter : Managing Tourism at Places of Heritage Significance แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) มาตรการและแรงจูงใจเพื่อการอนุรักษ์ กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม	เน้นการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ยั่งยืน โดยที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยวโดยปกป้องรักษาคุณค่า ลักษณะเฉพาะของมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม Agenda 21 กำหนดแนวทางโดยมุ่งสร้างความสมดุล 3 มิติ คือ กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม โดยทุกส่วนมีความสัมพันธ์กัน มาตรการเพื่อการอนุรักษ์ มีทั้งมาตรการจูงใจ เช่น ทางการเงิน การยกย่องให้รางวัล การมีส่วนร่วมของชุมชน การฝึกอบรมและให้ความรู้ ส่วนมาตรการเชิงควบคุม เช่น การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กำหนดการใช้ที่ดินและรูปแบบอาคาร ฯลฯ

ที่มา : จากการวิเคราะห์

จากแนวความคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในข้างต้นนั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดในการประเมินคุณค่าและเอกลักษณ์ความสำคัญของชุมชน โดยพิจารณาจากเกณฑ์การประเมินคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage Council of Western Australia) และระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment Conservation System : CECS) โดยนำมาประยุกต์เข้าร่วมในการสำรวจและระบุสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีความสำคัญในชุมชน และนำแนวคิดการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู โดยศึกษามาตรการแรงจูงใจและการควบคุมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรม และกฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (International Cultural Tourism Charter) มาร่วมเป็นแนวทางการเสนอแนะในการฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้จะนำไปใช้ในการร่วมกำหนดกรอบงานวิจัยในบทต่อไปด้วย